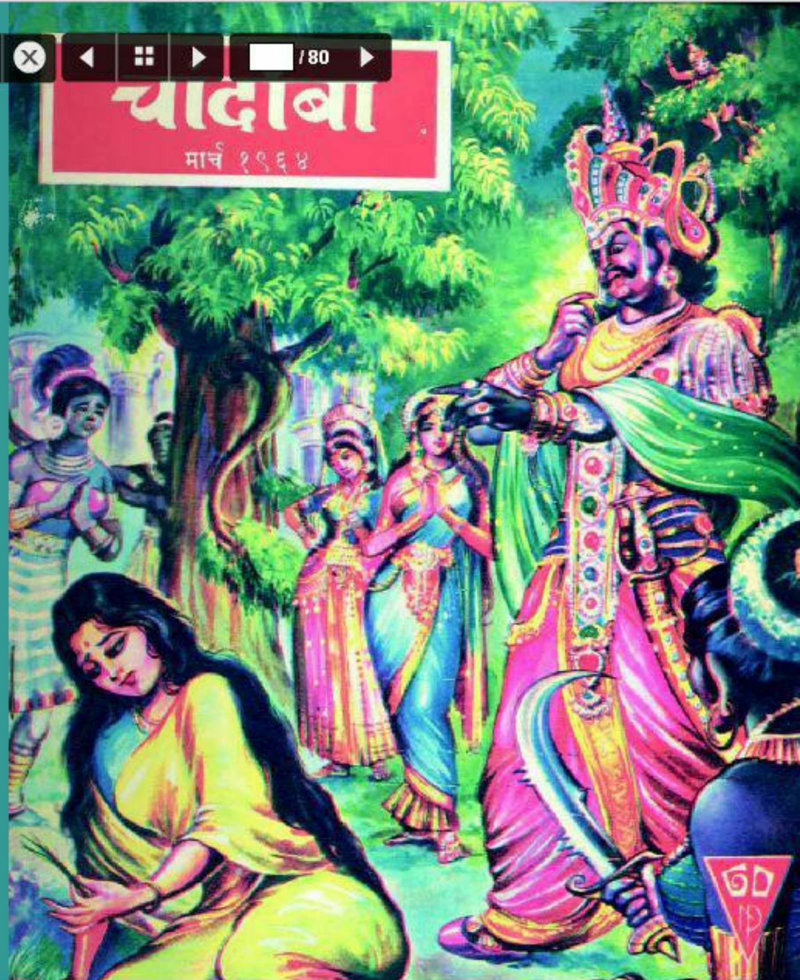

मार्च १९६४

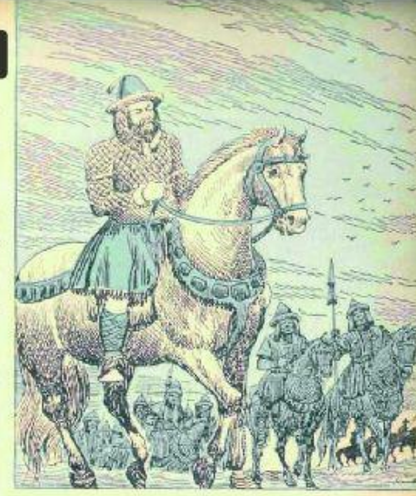
भारताचा इतिहास

फिरोज शाह वारल्यानंतर त्याचा नातू तुघलक शाह ग्यासुद्दीन तुघलक द्वितीय या नांवानें सुलतान झाला. परंतु कांहीं वरिष्ठ अंमलदार व अमीर उमरावांनीं कट करून ता. १९ फेब्रुवरी १३८९ या रोजीं त्याचा वध करविला. त्यानंतर त्यांनीं सर्वांनीं मिळून त्याचा एक नातेवाईक अबू बकर याला दिल्लीच्या गादीवर बसविलें. मध्यंतरी फिरोज शाहचा मुलगा नासिरुद्दीन महंमद याला त्याच्या अनुयायांनीं सायान नजीक सुलतान केलें. अबू बकर आपल्या विरोधी सरदारांचा बिमोड करूं शकला नाहीं व त्यानें १३९० मध्यें गादीवरचा हक्क सोडून दिला. नासिरुद्दीन पण आजारी पडला व सन १३९४ मध्यें मरण पावला. त्याच्या-नंतर त्याचा मुलगा हुमायून गादीवर बसला. त्यानें कांहीं दिवस राज्य केलें व तो देखील मार्च महिन्याच्या ८ व्या तारखेस मरण पावला. त्याच्यानंतर त्याचा सर्वांत लहान मुलगा नासिरुद्दीन महंमद गादीवर बसला. हाच तुघलक वंशांतला शेवटचा सुलतान. फिरोज शाहच्या मोठ्या मुलाचा मुलगा तुसूत शाह त्याचा एक प्रतिस्पर्धी होता. कांहीं वरिष्ठ अंमलदारांच्या मदतीनें गादी बळकावण्याच्या प्रयत्नांत तो विद्रोही सर-दारांच्या हातीं मारला गेला.

फिरोज नंतर तुघलक घराण्यांतले सर्व सुलतान निर्बळ होते. म्हणून साम्राज्याचे संरजक होऊं शकलें नाहीं व त्याचे तुकडे तुकडे झाले. दिल्लीच्या अंमलदारांमध्यें आपसांत भांडणें होतीं व ते ह्या किंवा त्या सुलतानाची बाजू घेऊन आपल्या शक्तीचा अपव्यय करीत राहिले. यामुळें दिल्लीचें राज्य कमकुवत होत गेलें. जोनपुर, गुजरात, मालवा, खानदेश, ग्वाल्हेर, मेवात इत्यादि स्थानांचे अंमलदार व हिंदू मुसलमान प्रतिनिधि स्वतंत्र झाले.

दिल्लीचें साम्राज्य अशा प्रकारें व खिळखिळें झालें असतां अमीर तैमूर यानें हिंदुस्थानावर स्वारी केली. त्याचा जन्म १३३६ मध्यें ट्रान्स एशियाना देशाच्या केश नामक स्थानीं झाला. तो १३३९ मध्यें समरकंदच्या गादीवर बसला व आपलें साम्राज्य वाढविण्यासाठीं त्यानें इराण, अफगाणिस्थान, पेसोपोटेमिया इत्यादींवर स्वाऱ्या केल्या. भारताच्या वैभवाचें वर्णन ऐकून त्याची दृष्टी भारताकडे वळली.

तैमूरचा नातू महंमद यानें १३९८ मध्यें मुलतानवर स्वारी केली व सहा महिन्यांनीं त्यानें तें शहर जिंकलें. १३९८च्या एप्रिल मध्यें तैमूर स्वतः एक मोठें सैन्य घेऊन समरकंदहून निघाला. सिंधू, झेलम, रावी, चिनाब वगैरे नद्या ओलांडून त्यानें त्याच वर्षी आक्टोबरच्या १३ तारखेला मुलतान पासून ७० मैलावर तलंब या जागीं तळ दिला. त्यानें तलंब शहर लुटलें. तेथील लोकांची कत्तल केली आणि कांहीं लोकांना कैद केलें. वाटेंत अनेक नगरें लुटीत, कत्तल करीत डिसेंबरच्या अखेरीस तो दिल्लीस येऊन पोंचला. त्यानें सुमारें एक लाख कैदांची कत्तल केली. सुलतान महंमद मुल्ला इकबाल यानें डिसेंबरच्या १७ तारखेस १० हजार घोडेस्वार व ४० पैदळ सैन्य घेऊन १२० हत्तींसह तैमूरला थोपवून धरण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्याचा पराभव झाला व त्याला पळून जावें लागलें. दुसऱ्या दिवशीं तैमूर दिल्ली शहरांत शिरला. कित्येक दिवस लूट चालू होती. नागरिकांची अमा-नुषपणें कत्तल करण्यांत आली. सहस्रावधी लोक तुर्कांच्या हातीं कैद झाले. उत्तमोत्तम

वस्तुंचा संग्रह समरकंदला नेण्यांत आला व तेथें तैमूरलंग याच्या योजनेप्रमाणें जुम्मा मशीद बांधण्यांत आली.

तैमूरला भारतांत राहण्याची इच्छा नव्हती. तो दिल्लीला फक्त १५ च दिवस राहिला. परत जातेवेळीं त्यानें फिरोजाबाद (१३९९ च्या जानेवारींत) व मीरत जिंकून हरिद्वार नजीक कांगडा येथें १६ जानेवारी रोजीं दोन हिंदू सैन्यांचा पराभव केला. नंतर त्यानें जम्मू शहराची लूट केली व असंख्य प्रजेची कत्तल केली. तो मुलतान लाहोर, दीमालपुर इत्यादींची राज्यव्यवस्था पाहण्यासाठीं खिज्रखान सैयद याची नेमणूक करून सिंधू नदीपलीकडे गेला. तैमूरलंगच्या स्वारीमुळें भारताचें जेवढें नुकसान झालें तितकें कोणत्याहि परकीयाच्या स्वारीनें झालें नाहीं. तैमूर निघून गेल्यावर दिल्ली येथें दुष्काळ पडला. जे लोक उरले होते ते देखील दुष्काळांत बळी पडले. असें सांगतात कीं दोन महिने दिल्ली ओसाड पडली होती व तेथें पक्ष्यांचें देखील वास्तव्य नव्हतें. दिल्लीचें राज्य तसेंच ढांसळत आलें होतें. तैमूरच्या स्वारीमुळें तें कोलमडून पडलें. १३९९ मध्यें नुसूत शाहनें सुलतान होण्याचा यत्न करून पाहिला. परंतु मुल्ला इकबाल यानें त्याला हुसकावून लावलें. १४०१ मध्यें मुल्ला दिल्लीला आला. त्यानें महंमद शाहला देखील बोलावून घेतलें. १२ नोव्हेंबर १४०५ या रोजीं खिज्रखान याच्या हातीं मुल्ला इकबालचा अंत झाला. महंमद शाह पुन्हां सुलतान झाला. २० वर्षें पर्यंत तो नांवापुरता सुलतान होता. १४१३ मध्यें तो मरण पावला व त्याच्याबरोबर तुघलक वंश देखील संपुष्टांत आला.

महाभारत

नंतर व्यास मुनींनीं मृतकांना परत जाण्यास सांगितलें. सर्व आपापल्या वाहनांत बसून पुन्हां गंगेंत उतरले व आपापल्या लोकांत निघून गेले.

व्यास मुनि स्त्रियांकडे वळून म्हणाले— "ज्यांना ज्यांना आपल्या पतीबरोबर जाण्याची इच्छा असेल त्यांनीं गंगेंत उतरावें." धृतराष्ट्राच्या सुना आपल्या सासूसासऱ्यांच्या अनुज्ञेनें गंगेंत उतरल्या. त्यांनीं सर्वांनीं आपापले भौतिक देह गंगेंत सोडले व दिव्य देह धारण करून आपल्या पतीबरोबर प्रस्थान केलें. सर्व जोडपीं आपापल्या विमानांत बसून परलोकीं गेलीं.

त्यानंतर धृतराष्ट्र इतर लोकांबरोबर आपल्या आश्रमांत परत आला. व्यास मुनींनीं धृतराष्ट्राकरवीं सर्वांस परत जाऊन राज्यकारभार पाहण्यास सांगितलें. धृतराष्ट्र युधिष्ठिराला म्हणाला—"मुलांनो! आतां तुम्ही सर्व परत जा! तुम्ही येथें असेपर्यंत तपश्चर्या करणें शक्य नाहीं. मी हस्तिापुरांत राहिलों असतों तर जितकें सुख मला मिळालें असतें तितकेंच येथें आहे.

धृतराष्ट्रादिकांचा निरोप घेत असतां विशेषेकरून आईचा निरोप घेत असतां युधिष्ठिराचा पाय अडखला. परंतु कुंतीनें स्वतःच पुढें येऊन प्रेमानें निरोप दिल्यावर त्याला नकार देववला नाहीं. तो अंतःपुरांतील स्त्रिया, इतर लोक व नोकरांचकरांसह हस्तिनापुरास परत आला. धृतराष्ट्र वनवासास जाऊन तीन वर्षें लोटलीं. एकदां नारद मुनि युधिष्ठिराला भेटण्यासाठीं आले.

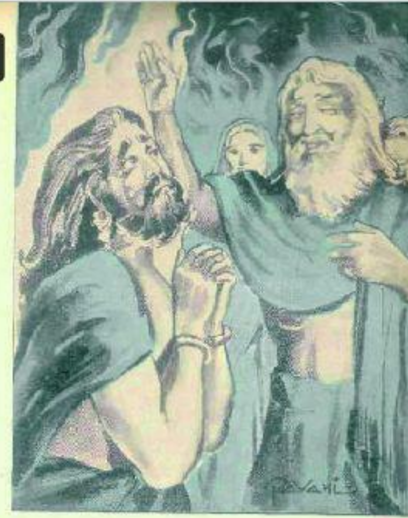

युधिष्ठिरानें आदरपूर्वक त्यांना बसावयास सांगून कुशल प्रश्न केले.

नारद मुनि म्हणाले–" युधिष्ठिरा ! तुला भेटून पुष्कळ वर्षे लोटलीं. तीर्थदर्शन करीत मी तुला भेटायला आलों आहें."

" गंगाकाठच्या लोकांच्या तोंडीं मी ऐकलें आहे कीं आमचे काका धृतराष्ट्र तपश्चर्या करीत आहेत व त्यामुळें त्यांचें शरीर फार कृश झालें आहे. तुम्ही त्यांना भेटून आला असाल? त्यांनी गांधारी, कुंती व संजय यांची कुशलवार्ता आम्हांला सांगितलींत तर मी आपला फार आभारी होईन." युधिष्ठिर म्हणाला.

" युधिष्ठिरा ! अरे, मी जें कांहीं पाहिलें किंवा ऐकलें तें सांगतों. ऐक. तूं आल्यानंतर धृतराष्ट्र, गांधारी, कुंती व संजय गंगेच्या काठाकाठानें तिच्या मुखाकडे निघाले. त्यांच्याबरोबर हवन आदि करणारे इतर लोक व तपस्वी देखील निघाले. वाटेंत तुझ्या चुलत्यानें सहा महिने मौनव्रत घेतलें व तो वायुभक्षण करून राहिला. त्याची तपश्चर्या पाहून ऋषीमुनींनीं देखील तोंडांत बोटें घातलीं. त्याचें शरीर म्हणजे फक्त हाडांचा सांपळा मात्र उरला. गांधारीनें फलाहार केला. कुंती एक महिना निराहार राहिली. संजय प्रत्येक सहा प्रहर लोटल्यावर आहार घेत असे. नंतर धृतराष्ट्र रानांत थोडा हिंडू फिरूं लागला. गांधारी व कुंतीदेखील त्याच्याबरोबर जात. संजयाचा हात धरून धृतराष्ट्र व कुंतीचा हात धरून गांधारी चालत असे. एकेंदिवशीं गंगास्नान करून सर्व आश्रमांत परत येत असतां एक मोठें वादळ आलें व वणवा पेटला. धृतराष्ट्राचा देह मुळांतच निराहार तपश्चर्या करीत राहिल्यामुळें थकला होता. त्याला धांवणें किंवा पळणें शक्यच नव्हतें. गांधारी व कुंती तर स्त्रियाच व त्यांत वार्धक्य आणि उपास केल्यानें अगदीं थकल्या होत्या. वणवा जवळ जवळ येऊं लागला तेव्हां धृतराष्ट्रानें संजयाला हांक मारून पळून जाण्यास सांगितलें. म्हणाला–" तूं धडधाकट आहेस. आमच्याबरोबर तूं असहाय स्थितींत कां मरतोस ?" पण संजयाला तें कसें पसंत पडणार ? त्याबरोबर वृद्ध धृतराष्ट्र, गांधारी कुंती वगैरेंना कसें वांचवावें हें देखील त्याला कळेना. धृतराष्ट्रानें पुन्हा आग्रह करून पळून जायला सांगितलें. म्हणाला–" आम्ही तपस्वी ! या देहाचें कार्य संपलेलें. अग्नींत देह ठेवण्यास स्वतःच तयार झालों आहों. पण तुला तसें करण्याचा अधिकार नाहीं." तेव्हां अगदीं नाइलाज झाल्यामुळें संजय जाण्यास तयार झाला. धृतराष्ट्र, गांधारी व कुंतीसह पूर्वेकडे तोंड करून बसले. संजयानें त्यांना प्रदक्षिणा करून नमस्कार केला आणि निघून गेला. गंगाकाठच्या लोकांना ही वार्ता देऊन तो कोठेंतरी निघून गेला आहे. अशा तऱ्हेनें धृतराष्ट्र आदिकांचा शेवट झाला. त्यांचीं आगींत जळलेली शरीरें मी पाहिली आहेत."

ती दुःखद व करुणाजनक वार्ता ऐकून सर्व पांडव हळहळले. सर्व हस्तिनापुरावर शोककळा पसरली.

युधिष्ठिर आपला शोकावेग आवरून म्हणाला–" इतकी खडतर तपश्चर्या करून आम्ही सर्व जिवंत असतां आमच्या काकांना काकूंना, व आईला अशा परिस्थितींत मरावें लागलें. पोटचीं मुलें पटापट मेल्यामुळें गांधारी माउलीला किती दुःख सहन करावें लागलें. आम्ही येथें ऐश्वर्य भोगीत आहों आणि आमची माता असहाय अवस्थेंत

आगींत जळून मरावी? कशाला हें राज्य व कशाला हें ऐश्वर्य? आम्हांला त्यांच्याबरोबर त्या वणव्यांत मरण आलें असतें तर बरें झालें असतें? प्रत्यक्ष काळाला जिंकण्याची शक्ति जिच्या मुलांत आहे तिला अशा तऱ्हेनें मृत्यु यावा? अग्नीला अर्जुनानें जी मदत केली होती ती सर्व फुकट गेली म्हणावयाची? अग्नीचा हा किती कृतघ्नपणा कीं त्यानें आपल्या सहाय्यकर्त्याच्या मातेचाच अशा तऱ्हेनें वध करावा."

शोकावेगानें दुःखी कष्टी पांडवांना थोडा धीर देऊन नारदानें आणखी एक बातमी सांगितली. म्हणाला–"सामान्य वणव्यांत धृतराष्ट्र जळून मेला नाहीं. त्यानें वायुभक्षण करून तपश्चर्या केली होती. हवनादि संपूर्ण करून अग्निकुंड तसेंच सोडून देण्यांत आलें होतें. हवन करणाऱ्या ब्राह्मणांनीं निर्जन स्थानीं हवनकुंड तसेंच सोडून दिल्यामुळें वणवा पेटला. मला ही गोष्ट ऋषी व मुनींकडून कळली. म्हणून एक तऱ्हेनें स्वतः पेटवलेल्या अग्नींतच धृतराष्ट्राचा देह जळला व तो सर्वोच्च लोकाचा अधिकारी झाला आहे. आतां तूं आपल्या भावंडांसह त्यांचें श्राद्ध व तर्पण कर."

नंतर युधिष्ठिर आपल्या चौघां भावांबरोबर गंगा नदीच्या तीरावर गेला. तेथें त्यानें धृतराष्ट्र, गांधारी व कुंती तिघांची शास्त्रोक्त विधीप्रमाणें अन्त्येष्टी क्रिया केली. ते नगराबाहेरच कांहीं काळ राहिले. धृतराष्ट्र आदिकांनीं जेथें देह ठेवला तेथें जाऊन शास्त्रोक्त विधीप्रमाणें कर्तव्य तें केलें. दहा दिवस सुतक, तेराव्या दिवशीं श्राद्ध तर्पणादि केलें. सुवर्ण, चांदी यांच्या दानाबरोबर गोदान पण केलें.

नंतर युधिष्ठिरानें हस्तिपुरांत प्रवेश केला. नारद मुनि शेवटपर्यंत युधिष्ठिराजवळ हजर होते. नंतर युधिष्ठिराचा व पांडवांचा निरोप घेऊन निघून गेले.

[२३]

[श्वानकर्णी व मार्जार यांच्या अनुयायांच्या मदतीनें लखू व त्याचे साथी कैदेंतून सुटले. त्यांनीं सर्वांनीं पंखवाल्या जातीच्या झोंपड्यांना आग लावली. त्या गडबडींत त्यांना पळून जाण्यास छान संधी मिळाली. परंतु शत्रूनें त्यांना मगरींच्या तलावाजवळ पुन्हां घेरलें. तितक्यांत श्वानकर्णी व मार्जार आपल्या अनुयायांसह त्यांच्या मदतीला धांवले. त्यांचा आवाज त्यांना ऐकूं आल्यावर त्यांना नवीन चेव चढला—पुढें वाचा.]

एक दोन मिनिटें पंखवाल्या लोकांशीं त्यांचें युद्ध झालें. मार्जार व श्वानकर्णीचा आवाज ऐकून पंखवाल्यांचा धीर खचला तर लखू व त्याच्या साथी अनुयायांना नवा चेव चढला. सर्वांनीं मिळून पंखवाल्या लोकांना मगरींच्या तलावांत रेटीत न्यायला सुरवात केली. गोमांगनें खालीं पडलेला भाला उचलून घेतला आणि पंखवाल्यांना मागें रेटूं लागला. तो लखूला म्हणाला–"आतां आपल्याला कसलीच भीति उरली नाहीं. आपल्या हातांत शस्त्र असल्यावर आपल्यावर हल्ला करण्याची कोणाची छाती आहे? तूं देखील अगदीं निर्भयपणें पुढें होऊन लोळव सगळ्यांना."

गोमांगचा हल्ला परतविण्याची शक्ति पंखवाल्यांत नव्हती. ते ओरडत मागें सरकत

होते व हताश होऊन मगरीच्या तलावांत पडत होते. तें पाहून उरलेल्या पंखवाल्याचा धीर पूर्णपणें खचला. ते मागें फिरले व ओरडूं लागले—"सरदार! तिकडे धोका आहे. श्वानकर्णी व मार्जार आपल्या अनुयायांसह आले आहेत."

तें ऐकून सर्व पंखवाले वाट फुटेल तिकडे पळूं लागले. गरुडराजानें देखील विचार केला कीं स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठीं पळून जाण्याखेरीज दुसरा उपाय नाहीं. त्याचे अनुयायी त्याच्या आज्ञेची वाट पाहाल्याशिवायच पळूं लागले होते. ब्रह्मदंडी मांत्रिक आपली जादूची कांडी फिरवीत मोठ-मोठ्यानें ओरडूं लागला—"जय काळभैरव! गरुडराजा! आतां आपले ग्रह आपल्या विरुद्ध आहेत. काळभैरव आपल्यावर रागावलेला दिसतो आहे. म्हणून आपण आतां येथून पाय काढण्यांतच शहाणपण आहे. चल आपण रानांत पळून जाऊन तेथें दबा धरून बसूं या!"

"मांत्रिका! माझा सुद्धां तोच विचार आहे. आम्हां गरुडजातीच्या लोकांना रात्रीं कांहीं दिसत नाहीं. सूर्योदय होऊं दे. मग दाखवूं आम्ही आपला प्रताप." असें सांगून तो पळाला.

इतक्यांत शक्तिवर्मा व जितवर्मा पण पळत तेथें येऊन पोंचले. त्यांच्या तलवारी तुटलेल्या होत्या. त्यांचीं अंगें रक्तबंबाळ झालेलीं होतीं. त्यांना पाहून ब्रह्मदंडीला जिवांत जीव आल्यासारखें वाटलें. तो म्हणाला—"त्यांनीं तुम्हांला कत्तल करून टाकलें असावें असें वाटलें होतें मला! बरें झालें तुम्ही आलांत."

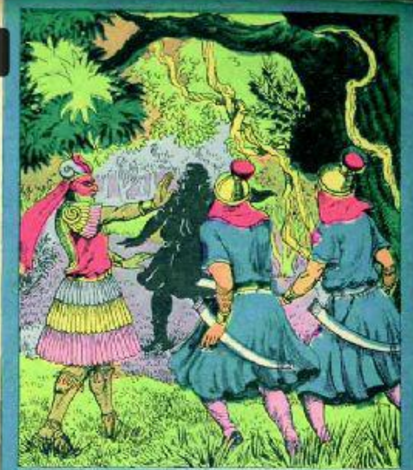
"आमची कत्तल? कोण करणार?" जितवर्मा मोठमोठ्यानें हंसून म्हणाला. "ह्या पहा आमच्या तलवारी आणि रक्तानें

मासलेलीं आमचीं अंगें. किती शत्रूंना आम्ही यमसदनाला पाठविलें हें आमचें आम्हांलाच माहीत तलवारी तुटल्या म्हणून....नाहींतर...."

जितवर्माच्या त्या फुशारक्या ऐकून महा-काय मोठ्यानें हंसून म्हणाला—"तुम्हां दोघांपैकीं एकानें देखील शत्रूचें तोंड पाहिलें असेल तर शपथ! कोठें तरी झाडावर नाहींतर झुडपाआड लपून बसलां असाल झालें."

जितवर्मा व शक्तिवर्मा आपल्या मोडक्या तलवारी घेऊन महाकायाला मारण्यासाठीं त्याच्या अंगावर धांवले. तेव्हां गरुडराज त्यांना दरडावून म्हणाला—"पुरे करा तुमचा हा खेळ खंडोबा! तुमच्याचमुळें पहा केवढें मोठें संकट आलें आहे तें. तुमचा पाहारा असतां ते दोघे कसे निघाले हें सांगा. त्याचें समाधानकारक उत्तर दिलें नाहींत तर आमच्या कुलदेवीच्या मनःशांतिसाठीं तुम्हां दोघांना येथल्या येथें बळी देतों."

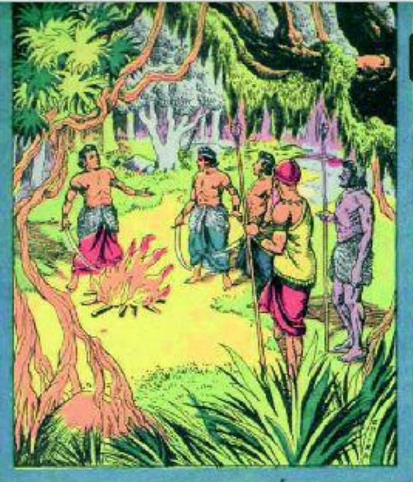
तिकडून गुहावासी जवळ जवळ येत असल्याचें ऐकूं आलें. ब्रह्मदंडी मांत्रिकानें गरुडराजाचा हात धरला व त्याला म्हणाला—"गरुडराजा! थोडा शांत हो! ते रानटी

गुहावासी जवळ जवळ येत आहेत. आपण वेळींच पळून गेलों नाहीं तर सर्वांचाच बळी त्या कुत्र्या मांजरांच्या देवीला दिला जाईल."

ब्रह्मदंडी बोलतच होता. त्याचें बोलणें पुरें होण्यापूर्वींच गरुडराज रानांत शिरला. महाकाय, ब्रह्मदंडी, जितवर्मा व शक्तिवर्मा त्याच्या पाठोपाठ पळाले.

जितवर्मा शक्तिवर्मीला म्हणाला—"हें पहा शक्तिवर्मा! आपण शत्रूचा नाश करण्या-साठीं आपला जीव धोक्यांत घातला तो फुकट गेला. त्या पंखवाल्याच्या नादाला

लागून हा मांत्रिक देखील आमच्या शौर्यावर शंका करूं लगला आहे."

"अरे ते दोघेच काय? हा मांसाचा गोळा महाकाय देखील आपला अपमान करीत आहे. चांगल्या तलवारी मिळूं तर दे. पहिल्यानें या तिघांचा समाचारच घेऊं! शक्तिवर्मा म्हणाला.

इतक्यांत "मार्जार की जय" असा जयघोष दुरून ऐकूं आला आणि त्याच्या पाठोपाठ भाल्यांचीं पातीं झळकत असलेलीं दिसलीं. "पळा! शत्रु अगदीं जवळ येऊन ठेपला आहे. तोंडें बंद करा बघूं तुम्ही दोघे." असें दोघांना दटावून सांगत ब्रह्मदंडी हरणासारखा दुण दिशी उडी मारून जोरानें धांवला.

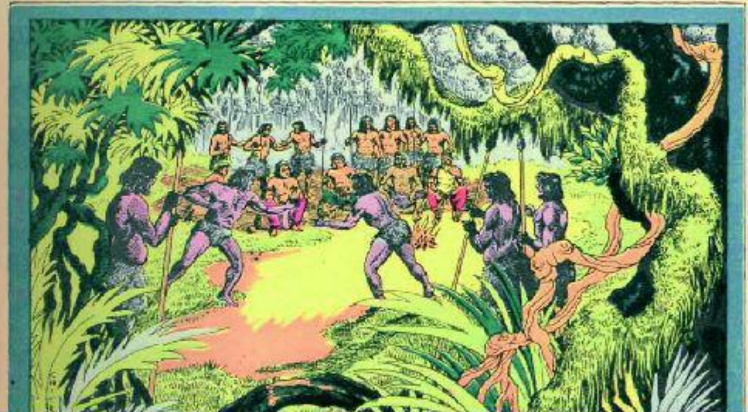
लखू आपल्या अनुयायांबरोबर आणि मार्जार व श्वानकर्णींच्या अनुयायांसह गरुड-राजाच्या झोंपडीजवळ पोंचला तेव्हां त्याला तेथें एक देखील पंखवाल्या जातीचा मनुष्य दिसला नाहीं. आलेल्या संकटाला तोंड देणें अशक्य आहे हें ओळखून सर्व पळाले आहेत हें कळायला त्यांना फारसा वेळ लागला नाहीं. परंतु काळोखांत त्यांचा पाठलाग करून त्यांना गाठणें देखील शक्य नव्हतें. म्हणून लखूनें एकट्या दुकट्या गुहावासियांनीं रानांत जावें व जो पंखवाला जेथें भेटेल त्याला ठार करावें असें सांगितलें. त्याप्रमाणें मार्जार व श्वानकर्णींचे अनुयायी रानांत शिरले. त्यांच्यापैकीं कोणाच्यातरी हातीं ब्रह्मदंडी व गरुडराज कैद होण्याची शक्यता होती. पण त्यांचें नशीब बलवत्तर होतें. ते निसटून पळून गेले.

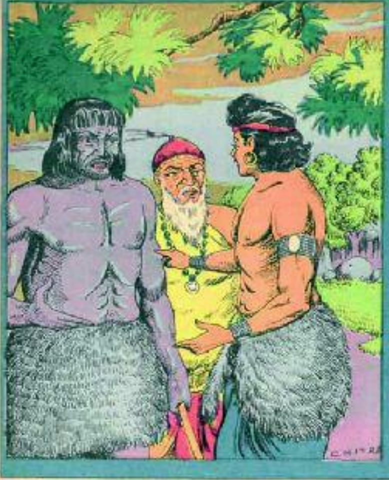
ती रात्र लखू, जयमल वगैरेंनीं गरुड-राजाच्या जळलेल्या झोंपडी नजीकच काढली. सूर्योदय झाला. पंखवाल्या जातीचे लोक ज्या पंखांचा उपयोग करीत असत ते पंख जागाजागीं पडलेले होते. ते पाहून इतके दिवस ते किती भ्रमांत होते हें श्वानकर्णी व मार्जारला कळलें. कारण ते पंख कृत्रिम होते.

"आम्हांला वाटत होतें कीं हे पंख आंगचे व नैसर्गिक असावेत. पक्ष्यांसारखें यांना उडतां पण येत असावें. पण ती सर्व फसवणूक होती हें आतां आम्हांला कळलें." मार्जार म्हणाला.

"ठीक! त्यांचें कपट उशिरां का होईना आम्हांला कळलें. आतां रानटी जनावरां-सारखे पटापट मरतील हे आमच्या हातून. मितरे आणि भागूबाई आहेत सर्व. त्यांचें शौर्य व साहस आम्हांला आतां कळलें आहे." श्वानकर्णी म्हणाला.

लखू व जयमल दोघांना त्या रानटी गुहावासियांचा उत्साह पाहून आनंद झाला. सूर्योदय झाल्यानंतर मार्जार व श्वानकर्णी दोघांनीं लखू, जयमल व गोमांग तिघांच्या गौरवार्थ एक मेजवानी दिली. मेजवानीच्या वेळीं गाणें व नृत्यदेखील झालें. तरुण गुहावासियांनीं मल्लयुद्ध व निरनिराळ्या प्रकारच्या कसरती दाखवून सर्वांचें मनो-रंजन केलें.

मेजवानीच्या वेळीं जयमलनें मार्जार व श्वानकर्णी या दोघांना एक सल्ला दिला. तुम्हांला आतां पंखवाल्या जातीचें जरासुद्धां भय उरलें नाहीं, म्हणून तुम्ही आपल्या गुहा सोडून उघड्या मैदानांत कां येऊन रहात नाहीं ?

पण श्वानकर्णीला तो सल्ला पसंत पडला नाहीं. तो म्हणाला—"आम्ही आमच्या वाडवडिलांच्या काळापासून गुहेंत वास करीत आलों आहों. गुहा सोडून आतां झाडाखालीं राहणें आम्हांला शक्य नाहीं. तें कसें जमेल आम्हांला ?"

जयमल हंसून म्हणाला—"एक काम कर. सर्वच गुहा सोडून बाहेर नका राहूं. प्रथम तुम्ही तुमच्यापैकीं तरुण मंडळींना मैदानांत रहायला परवानगी द्या. कांहीं जण उघड्या हवेंत राहूं लागले व त्यांचा अनुभव कळला कीं इतरदेखील हळूहळू बाहेर येऊन राहूं लागतील. तें कांहीं असो, या पंखवाल्यांना पुन्हां झोंपड्या बांधून राहूं देऊं नका. येथें पाण्याची सोय आहे. ही जागा इतर दृष्टीनें देखील उपयोगी आहे. म्हणून तुम्ही ही जागा सोडूं नका. माझें ऐका तुम्हीं !"

त्या पंखवाल्याची आम्हांला भीति नाहीं. तुमच्या मदतीनें आम्हांला आमची थोरा-मोठ्यांची गदा मिळाली. मार्जार व मी दोघांचें वैर संपून आतां आम्ही दोघे मित्र व साथी झालों आहों. तुम्ही आमच्या दोघांच्या जातीवर जे उपकार केले आहेत ते आम्ही कधींहि विसरणार नाहीं. तुमच्या म्हणण्यावर आम्ही आपला प्राण देखील द्यायला तयार आहों." श्वानकर्णी म्हणाला.

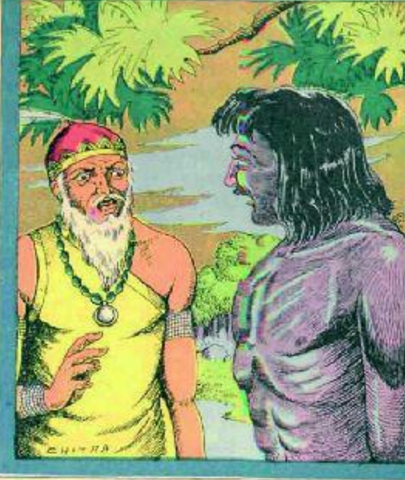
मार्जारनें श्वानकर्णीच्या म्हणण्याला दुजोरा दिला. जयमल आपल्या साथी मित्रांकडे पाहून

मार्जार व श्वानकर्णीला म्हणाला—"आम्ही जी कांहीं मदत मागूं ती तुम्ही द्याल हें आम्हांला माहीत आहे. तर मग एक मदत करा. आम्हांला भयंकर दरींत जावयाचें आहे. तुमच्यापैकीं कोणी त्या दरींत कधीं जाऊन आला असेल तर त्यानें सांगावें."

तें ऐकून श्वानकर्णी व मार्जार परस्परांकडे पाहूं लागले. दोघांच्या मुद्रेवर आश्चर्याची छटा झळकत होती.

श्वानकर्णी एकदां खाकरून म्हणाला—"आमच्या पिढींत तरी कोणी त्या दरींत जाऊन परत जिवंत आलेला मला माहीत नाहीं. पण आम्ही त्या दरीविषयीं ऐकलें मात्र पुष्कळ आहे. विन्ध्य पर्वतापलीकडची ती एक दरी आहे. तेथें पोंचणें फार कठीण व धोक्याचें आहे."

"मार्जार ! तुमच्या बोलण्यावरून मला असें वाटतें कीं तुम्हांला वाट माहीत आहे. तुम्ही रस्ता दाखविलांत तरी आम्हांला पुरे आहे. त्या दरींत एक औषधीवनस्पती आहे तो आम्हांला आणावयाचा आहे. ब्रह्मपूरचा राजा आजारी आहे. त्या आजाराला तेंच एक औषध आहे. म्हणून राजवैद्यांनीं आम्हांला तें औषध घेऊन येण्यासाठीं पाठविलें आहे.

"श्वानकर्णीनें सांगितल्याप्रमाणें त्या दरींत जाणें धोक्याचें आहे आहे. मी म्हणेन कीं अशक्य पण आहे." मार्जार म्हणाला.

"मार्जार ! अरे हें सर्व आम्हांला माहीत नाहीं असें का वाटतें तुला. वाटेल त्या धोक्याच्या जागीं जायला तयार होऊनच आलों आहों. आम्हांला तुम्ही वाट दाखवून दिलीत कीं पुढलें आमचें आम्ही पाहून घेऊं. आणखी एक मदत तुम्ही करावी असेंहि मी सांगूं इच्छितों. गरुडाचें तोंड लावून बसणाऱ्या त्या भामट्याबरोबर तो

गोसावडा मांत्रिक ब्रह्मदंडी पण आहे. तो तुम्हांला कोठें दिसला तर तुम्ही त्याला कैद करा आणि आम्ही परत येईपर्यंत त्याला सोडूं नका. त्यानें गडबड बिडबड सुरू केली तर त्याला ठार केलेंत तरी हरकत नाहीं!" जयमल म्हणाला.

"तें आम्ही पाहून घेऊं. आम्ही तुम्हांला त्या भयंकर दरीची वाट तर दाखवूंच, आणि आम्ही दोघे मी व मार्जार तुमच्याबरोबर त्या दरींत येऊं. काय मार्जार!" श्वानकर्णी म्हणाला.

मार्जार तितक्याच उत्साहानें म्हणाला– "मी आपल्या जातीचा सरदार म्हणून आणखी एकाला नेमून तुमच्याबरोबर यायला मोकळा होईन."

त्या गोष्टीस जयमल व लखू दोघांनीं आपली नापसंती दर्शविली. नंतर कांहीं वेळ त्यांचें बोलणें झालें. सूर्यास्तानंतर जयमल, लखू व गोमांग तिघांना डोंगराच्या उंच शिखरावरून मोठमोठ्या लांब सटक रानटी झाडांच्या मुळांच्या सहाय्यानें मार्जार व श्वानकर्णीनें एका दरींत उतरविलें. ते म्हणाले–"त्या दरींत त्यांना गुहेसारखा बोगदा दिसेल. त्यांत शिरून तुम्ही पलीकडे गेलांत तर तुम्हांला ती भयंकर दरी लागेल.

लखू वगैरे श्वानकर्णी व मार्जार यांच्या मदतीनें लांब सटकमुळें दोरखंडासारखी धरून खोल दरींत उतरले. त्यांना दूर ढोलक्याचा आवाज ऐकूं आला. त्यांनीं तिकडे वळून पाहिलें तेव्हां त्यांनासमोर कोणीतरी आपले केस पिंजारून उड्या मारीत असलेला दिसला. त्याच्या हातांत एक भयंकर पक्षी होता.

[पुढील गोष्ट पुढील अंकीं]

कावळ्याची मदत

एक तरुण मुलगा होता. तो पक्षी धरून बाजारांत विकत असे आणि त्यावरच त्याचा उदरनिर्वाह होत असे. एकदां तो रानांत जाळें पसरून कोणता पक्षी जाळ्यांत सांपडतो ह्याची वाट पहात बसला असतां एक कावळा जाळ्यांत येऊन सांपडला. त्याला धरून घेऊन येण्यासाठीं तो झाडावर चढला. पण कावळा मनुष्यासारखा बोलूं लागला. म्हणाला–"मुला! मला धरून तुला काय फायदा मिळणार आहे? तूं मला सोडून दे. त्याबद्दल तुला एक सुंदर व विचित्र पक्षी पुढल्या खेपेस मिळेल. तो तूं सुलतानाकडे दिलास तर तुला मनमुराद बक्षिस मिळेल. मुलानें कावळ्याच्या बोलण्यावर विश्वास करून त्याला सोडलें. त्यानें पुन्हां जाळें झाडावर लावून ठेवलें, आणि आश्चर्य म्हणजे झाडावरून उतरल्याबरोबर कोठून तरी खरोखरच एक सुंदर पक्षी जाळ्यांत येऊन पडला. तो पक्षी अत्यद्भुत पक्षी निघाला. त्याचा रंग विचित्र होता, शेपटी विचित्र होती व त्याच्या अंगाची घडणच अशी कांहीं विचित्र होती कीं त्या पक्ष्याला पाहाल्यावर वाटेल ती किंमत देऊन विकत घेण्याचा मोह सुलतानाला वाटल्याखेरीज राहिला नसता. तो एक किन्नर जातीचा पक्षी होता. तो मुलगा त्या पक्ष्याला एका सुंदर पिंजऱ्यांत ठेवून सुलतानाकडे गेला.

सुलतान पक्ष्याला पाहून इतका खूष झाला कीं त्यानें त्या मुलाला मोठें बक्षिस दिलें. नंतर सुलतानानें त्या पक्ष्यासाठीं एक सोन्याचा सुंदर पिंजरा तयार करविला आणि त्यांत त्या पक्ष्याला ठेवलें.

श्री. ज. मा. सरवटे

परंतु सुलतानाच्या वजिराला ही गोष्ट मुळीच पसंत पडली नाहीं. त्याला विचारल्याशिवाय एका मुलाला राजानें बक्षिस दिलेलें त्याला आंवडलें नाहीं.

तो सुलतानाला जाऊन म्हणाला—"शहेनशाह ! या पक्ष्याला सोन्याच्या पिंजऱ्यांत ठेवल्यानें त्याचें महत्व काय ? त्याला घरासारखा मोठा हस्तीदंती पिंजरा बांधून दिला तर तें शोभेल."

"हो पण इतक्या मोठ्या संख्येनें हत्तीचे दांत कोठू नमिळणार ?" सुलतानानें वजिरालाच विचारलें.

"ज्यानें पक्षी आणून दिला त्यानेंच हस्तीदंती घराला जरूर तेवढे हत्तीचें दांत आणून द्यावेत." वजिरानें सुचविलें.

वजिरानें त्या मुलाला बोलावून चाळीस दिवसाच्या आंत एक घर बांधायला पुरतील एवढे हत्तीचे दांत आणून द्यायला सांगितलें.

मुलानें विचारलें—"पण हत्तीचे दांत कोठून आणणार मी इतके !"

"सुलतानाचा हुकूम आहे. तूं वाटेल तेथून घेऊन ये. आणले नाहींस तर तुला हत्तीच्या पायाखालीं तुडवून ठार करावा अशी आज्ञा आहे." दुष्ट वजीर म्हणाला.

तो मुलगा काळजींत पडला कीं हत्तीचे दांत कोठून मिळणार ? विचार करीत तो राजवाड्याबाहेर पडला. तितक्यांत एक कावळा त्याच्या खांद्यावर येऊन बसला. त्यानें त्याला विचारलें—"काय झालें ? फार काळजींत पडलेला दिसतो आहेस ?"

"काय सांगूं ? तुला वांचविल्यावर मला खरोखरच एक सुंदर पक्षी सांपडला. त्याला घेऊन मी सुलतानाकडे गेलों. मला मोठें बक्षिस सुलतानानें दिलें. पण त्या पक्ष्यासाठीं हस्तीदंती घर बांधायला हत्तीचे दांत पुरविण्यास हुकूम केला आहे. चाळीस दिवसांत मी हें काम केलें नाहीं तर प्राण दंडाची शिक्षा मला केली जाईल !" तो मुलगा म्हणाला.

"घाबरण्याचें कारण नाहीं. मी सांगेन तसें कर म्हणजे तुला यश मिळेल. तूं सुलतानाला जाऊन सांग कीं हत्तीचे दांत घेऊन येण्यासाठीं तुला चाळीस पिपें भरून दारू द्यावी. पिपें घेऊन मी सांगतों त्या तलावावर जा. त्या तलावांत पाणी प्यायला हत्तींचे कित्येक कळप येतात. तूं ती दारू तलावांत ओत. हत्ती पाणी प्यायला आले कीं तें पाणीं पिऊन बेशुद्ध होऊन पडतील. तूं त्यांचे दांत कापून घे आणि सुलतानाला नेऊन दे." कावळ्यानें सल्ला दिला. मुलानें कावळ्याच्या सल्ल्याप्रमाणें हत्तीचे दांत आणून सुलतानाला दिले. हत्तीचे दांत पाहून सुलतान जास्तच खूष झाला. त्यानें आणखी बक्षिस दिले व त्या पक्ष्यासाठीं सुंदर हस्ती-दंती घर बनविले.

वजिराचा डाव फंसला. त्याला जास्तच राग आला. तो सुलतानाकडे गेला आणि म्हणाला—"शहेनशाह ! आपल्याला हा एक अत्यद्भुत पक्षी मिळाला आहे. त्याच्यासाठीं

आपण हस्तीदंती घर देखील करविलें. पण मला हें कळत नाहीं कीं हा पक्षी बोलत कसा नाहीं व गात कां नाहीं ?'

"मला तरी तेंच आश्चर्य वाटत आहे !" सुलतान म्हणाला.

"मला असें वाटतें कीं हा पक्षी एक पाळलेला पक्षी असावा. हा मालकाच्या समोर बोलत असणार ! त्याच्या मालकाला बोलावून आणलें तर कदाचित हा पक्षी बोलेल." वजिरानें सूचना केली.

"अरे पण तो मालक कोण हें कसें कळणार ?" सुलतानानें शंका केली.

"तें त्या पक्षी आणून देणाऱ्याला माहीत असणार !" वजीर म्हणाला.

वजिरानें त्या तरुण मुलाकडे निरोप पाठवून त्याला बोलाविलें. तो त्याला म्हणाला—"या विचित्र पक्ष्याचा जुना मालक कोण हें चाळीस दिवसांच्या आंत कळलें नाहीं तर तुझें डोकें उडविण्यांत येईल."

मुलगा म्हणाला—"त्याचा मालक कोण हें आतां मी काय सांगणार? त्याला मी धरून आणलें तेव्हां तो पक्षी झाडावर बसला होता. तो रानटी पक्षी आहे कीं पाळलेला हें मला तरी काय माहीत?"

"तें मला कांहीं कळत नाहीं. सुलतानाची आज्ञा आहे. ती बजावून घेण्याची जबाबदारी माझ्यावर आहे. तूं त्या हुकुमाचें पालन केलें नाहींस तर त्याचा जो परिणाम होईल तो मी तुला सांगितलाच आहे." वजीर म्हणाला.

बिचारा दुःखी मनानें घरीं गेला आणि खाटेवर पडून मुळूमुळू रडूं लागला. त्याच वेळीं कावळा खिडकींतून येऊन एका कठड्यावर बसला आणि विचारूं लागला—"असें एकाएकीं कोणतें संकट कोसळलें आहे?" त्यानें घडलेला वृत्तांत सांगितला.

"त्यांत एवढी काळजी करीत बसण्याचें काय कारण बुवा? तूं दरबारांत जा आणि सुलतानाची जल विहार करण्याची मोठी नौका आहे ती व बरोबर चाळीस दासी मागून घे. त्यांत बसून तूं पश्चिमेकडे निघालास तर एक बेट लागेल. तें बेट म्हणजे समुद्रांतून वर निघालेला एक डोंगरच समज. तें एक अप्सरांचें द्वीप आहे. अप्सरांची राणी त्या पक्ष्याची मालकीण आहे. सुलतानाची विहारनौका पाहून त्या अप्सरा ती पाहण्यासाठीं धांवतील. पण फक्त राणीलाच नावेंत चढूं दे. तिच्या सेवेला बरोबर नेलेल्या दासी आहेतच. तिच्या मनोविनोदासाठीं तूं विशेष व्यवस्था करून ठेव. ती दारू पिऊन बेशुद्ध झाली कीं नांगर उचलून स्वदेशीं चलायला खलाश्यांना सांग." कावळ्यानें सल्ला दिला.

त्या तरुण मुलानें कावळ्याच्या सल्ल्या-प्रमाणें सर्व केलें. अप्सरांची राणी बेशुद्ध स्थितींत असतां विहार नौका दूर समुद्रांत येऊन पोंचली. तिला शुद्ध आली तेव्हां ती घाबरून गेली. परंतु त्या तरुण मुलानें तिला नम्रपणानें सर्व परिस्थिति समजाऊन सांगितली व म्हणाला—"तुम्ही बिलकुल काळजी

करू नका तुम्हांला सुखरूप स्वदेशीं पोंच विण्याची जबाबदारी मी घेतों. माझें एक लहानसें काम आहे तेवढें करून द्या म्हणजे झालें."

विहारनौका किनाऱ्याला लागल्या-बरोबर मुलगा अप्सरांच्या राणीला घेऊन सुलतानाकडे गेला. विहारनौका परत आलेली कळतांच सुलतान आपलें सिंहासन हस्तीदंती घरासमोर ठेवून त्याच्यावर येऊन बसला. राणी समोर येतांच किन्नरपक्षी गाऊं लागला. सर्व त्याच्या गाण्यावर लुब्ध झाले. कोणाला स्वतःचें अप्सरांची राणी देहभान विसरून गेली. सुलतानाच्या मनाची वेगळीच स्थिति झाली होती. त्याला हें कळेना कीं त्याचें मन पक्ष्याच्या गाण्यावर मुग्ध झालें आहे कीं अप्सरांच्या राणीच्या सौंदर्यावर. त्यानें राणीला सिंहासनावर स्वतःजवळ बसवून घेतलें. राणी सुलतानाशीं लग्न करण्यास तयार झाली. दुसऱ्या दिवशींच दोघांचें लग्न देखील झालें. मेजवानी झाली. सर्वत्र आनंदी आनंद झाला.

परंतु वजिराला या सर्व गोष्टीचा आनंद वाटण्या ऐवजीं खेद वाटत होता. त्या मुलावर सूड उगवण्यासाठीं त्यानें जे जे प्रयत्न केले ते सर्व फोल ठरले. काय करावें हेंच त्याला सुचेना.

पुढें कांहीं दिवसांनीं सुलतानाच्या बेगमेची तब्येत बिघडली. राज वैद्यांनीं औषधोपचार सुरू केला. परंतु गुण पडला नाहीं.

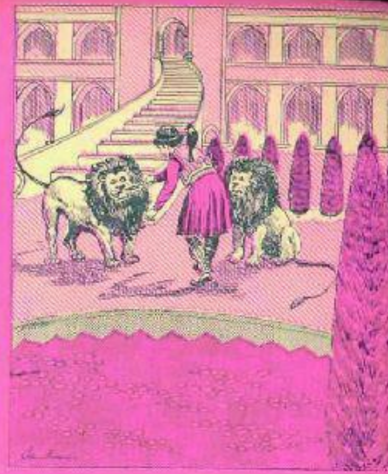
वैद्य व हकीम हात जोडून सुलतानाला म्हणाले—"शहेनशाह! बेगमसाहेब सामान्य मनुष्य जातींतली स्त्री नसून अप्सरा आहे. म्हणून आमचा हा सर्व प्रयत्न फुकट आहे. अप्सरांच्या देशांतून औषधें आणून औष-धोपचार केल्याशिवाय गुण पडणार नाहीं."

लगेच वजिरानें सुचविलें कीं पक्ष्याला पकडून आणणाराला पाठवावें औषध घेऊन यायला.

तरुण मुलाला पुन्हां अप्सरांच्या द्वीपांत जावें लागलें. या खेपेस नावेजवळ कोणी आलें नाहीं. स्वतः त्यालाच बेटावर उतरून डोंगर चढून जावें लागलें. तो राजवाड्याजवळ पोंचला तेव्हां राजवाड्याच्या सिंहाद्वारावर दोन सिंह पहारा देत उभे होते. एका अनोळखी माणसाला समोर येत असलेला पाहून ते प्रथम गुरगुरूं लागले व नंतर मोठ मोठ्यानें गर्जना करूं लागले.

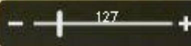
तें पाहून तो मुलगा घाबरून जागच्या जागीं उभा राहिला. पुढें जावें तर सिंह फाडून खाणार, मागें वळावें तर सुलतान औषध आणलें नाहीं म्हणून रागावणार व सुळावर चढवणार. काय करावें त्याला सुचेना. इतक्यांत त्याचा मित्र कावळा त्याच्या खांद्यावर येऊन बसला. मुलानें थोडक्यांत सर्व वृत्त सांगितलें.

कावळा म्हणाला—"माझें एक पीस घेऊन सिंहांच्या अंगावर तूं फिरविलेंस तर ते तुला खाणार नाहींत."

त्या मुलानें कावळ्याचें एक पीस काढून घेतलें आणि कावळ्यानें सांगितल्याप्रमाणें सिंहांच्या अंगावर प्रेमानें फिरविलें. सिंह बाजूला उभे राहिले. तो मुलगा राजवाड्यांत गेला. त्याला पाहून सर्व अप्सरा त्याच्या चारी बाजूला घोळका करून उभ्या राहिल्या. त्यांच्या राणीच्या आजाराची गोष्ट ऐकून त्यांना फार वाईट वाटलें. त्यांनीं त्याला एक औषध आणून दिलें. तें घेऊन तो लगेच स्वदेशीं परतला.

सुल्तान त्याची वाट पहातच बसला होता. तो येतांच त्याला बरोबर घेऊन

सुल्तान आपल्या बेगमेकडे गेला. अर्थातच कावळापण बरोबर होताच.

औषधाचा एकच थेंब तोंडांत पडल्या-बरोबर बेगम शुद्धीवर आली व उठून बसली. त्या मुलाच्या खांद्यावर कावळ्याला पाहून ती म्हणाली–"अग! इथें आहेस का तूं? आळशी कुठली...."

तें ऐकून जणूं कांहीं त्याला भीति वाटली असें दाखवून कावळा दबकून बसला.

"या मुलाला ठार करण्याचा प्रयत्न चालू होता. पण तूं त्याला वांचविलेंस हें मला माहीत आहे. तूं मला देखील मदत केली आहेस. माझा जीव वांचविला आहेस." अप्सरांची राणी कावळ्याला म्हणाली.

राणी उठून उभी राहिली. "या कावळ्याची तुझी ओळख दिसते आहे. पण तुम्ही आपसांत बोलूं शकतां हें कसें काय हें नाहीं कळलें मला." सुलतानानें विचारलें.

"ही माझी एक दासी आहे. तिनें माझ्या सेवेला असतां टाळाटाळ केली. मला राग आला व मी तिला शाप दिला. तिला कावळ्याचें रूप मिळालें. पण तिला आतां मी माफ करतें." अप्सरांची राणी म्हणाली.

राणी बोलत असतां कावळा अदृश्य झाला व त्याच्या जागीं एक सुंदर दासी सर्वांना दिसली. ती देखील सुंदर होती. दासी सुल्तान व बेगम दोघांच्या आज्ञेनें त्या दासीशीं त्या तरुण मुलाचें लग्न करून देण्यांत आलें.

वजिरानें मुलाला कसें छळलें हें सुलतानाला कळलें तेव्हां त्यानें वजिराला नोकरी वरून कमी केलें आणि हद्दपारीची शिक्षा दिली. सुलतानानें त्याच्या जागेवर त्या मुलाला आपला वजीर म्हणून नेमलें.

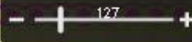

खलीफांची मिळकत

अकबराच्या दरबारांत तानसेन जसा एक नांवाजलेला गवई होता तसाच हसन अल रशीद खलीफांच्या दरबारांत इशाक अल नदीम नांवाचा एक प्रसिद्ध गवई होता. तो मोसल येथील राहणारा होता. खलीफांची त्याच्यावर फार मर्जी होती. एवढेंच काय तर ते त्याला आपला जीवश्च कंठश्च मित्र मानीत. त्यांनीं आपल्या सुंदर महालापैकीं एक महाल त्याला राहण्यासाठीं लिहून दिला होता व त्यालाच राजवाड्यांतल्या दास-दासींना गायन-वाद्य आदि शिकविण्यास नेमलें होतें.

एकदां खलीफांना करमतनासें झालें. त्यांनीं आपला वजीर जाफर याला बोलावून इशाक, मंसूर व युनूस नांवाच्या कारकुनास बोलावून आणावयास सांगितलें. ते आले तेव्हां खलीफांनीं अगदीं साधा पोशाख करून यायला सांगितलें. सर्व खलीफांच्या हुकमाप्रमाणें साधे कपडे घालून हजर झाले. नंतर ते राजमहालाबाहेर निघाले. एका लहानशा नावेंत बसून ते टाइग्रिस नदीच्या काठाकाठानें अल्ताफ नामक जागीं येऊन पोंचले. तेथें सर्व नावेंतून उतरले.

ते हंसत गप्पा मारीत चालले असतां समोरून एक म्हातारा आला. त्याची दाढी पांढरी होती. त्यानें इशाकचा हात आपल्या हातांत घेऊन डोळ्याला लावला. इशाकनें त्याला ओळखलें. तो म्हातारा राजमहालांत दासदासी विकायला घेऊन येई. त्याच्याकडून विकत घेतलेल्या दासदासींपैकीं कित्येकांनीं इशाकच्या तालिमींत संगीतविद्या संपादन केली होती.

त्या म्हाताऱ्यानें खलीफांना ओळखलें नाहीं. कारण खलीफा साधा पोशाख करून आले होते. तो इशाकला म्हणाला–" हुजूर, आपल्याला भेटायला यायची इच्छा बरेच दिवस झाले माझ्या मनांत होती. पण आज माझें केवढें नशीब ? आपण स्वतःच आलांत. आपणांजवळ एक विनंति आहे. एक मुलगी आहे. वाद्य संगीतांत ती स्वतःच चांगली प्रवीण आहे. तिनें आपल्या हाताखालीं कांहीं दिवस तालीम घेतली तर जगांत तिची बरोबरी कोणी करूं शकणार नाहीं. त्यांत ती फार सुंदर पण आहे. एकदां येऊन आपण तिचें गाणें ऐकावें. आपणांला तिचें गाणें पसंत पडलें तर मी आपल्या महालांत तिला पाठवून देईन."

इशाकनें एकदां खलीफांकडे पाहून इंगित केले व त्या म्हाताऱ्याला म्हणाला–" तुम्ही व्हा पुढें! आम्ही येतों तिला पहायला."

म्हातारा निघाला. सर्व त्याच्या पाठी-मागून तो गेला होता त्याच वाटेनें गेले. गुलामांचा व्यापार ज्या महालांत होत असे त्या महालांत पोंचले. त्यांना एका मोठ्या दिवाण खान्यांत बसविण्यांत आलें. म्हाताऱ्यानें एका सुंदर मुलीला आणून इशाकसमोर

एका उंच जागीं बसविलें. तिच्या हातांत एक वाद्य होतें. ती वाद्य वाजवूं लागली आणि गाणें म्हणूं लागली. तिचा बारीक व गोड आवाज ऐकून खलीफा खूष झाले व "वाहवा! वाहवा!" असें हर्षातिरेकानें म्हणाले. इशाकसुद्धां शाबासकी देण्यासाठीं उठणार होता. पण तितक्यांत ती इशाक-समोर जवळ येऊन बसली व इशाकचा हात आपल्या हातांत घेऊन आपल्या डोक्यावर ठेवीत म्हणाली–" उस्ताद! आपल्या समोर हात चालत नाहीं. तोंडांतून आवाजच येत नाहीं. मला प्राविण्य मिळवून देण्याचें सामर्थ्य फक्त आपल्या आशीर्वादांतच आहे." असें म्हणत ती डोळ्यांतून टिपें गाळूं लागली.

तिची ती मुद्रा पाहून इशाकला थोडें आश्चर्य वाटलें व तिची दयापण आली. तो म्हणाला–" तुला इतकें वाईट वाटून घेण्याचें कारण काय? कोण तूं? सर्व निस्संकोच-पणें सांग!" ती इतरांसमोर बोलायला तयार नाहीं हें पाहून खलिफाची परवानगी घेऊन इशाक तिच्या बरोबर एका बाजूला गेला. तेथें तिनें तोंडावरचा बुरखा बाजूला सारला. तिचें सौंदर्य पाहून इशाक चकित

झाला. तो हळूच तिला म्हणाला—"बोल! काय हवें तुला?"

"माझ्या आयुष्याची कथाच एक करुण कहाणी आहे. आपलें शिष्यत्व लाभावें म्हणून मी कित्येक दिवसांपासून वाट पहात आल्यें. इतर दासींची विक्री होऊं लागली कीं माझी छाती धडधड उडूं लागे, कोठं नेऊन टाकणार आहेत मला कोणास ठाऊक? परंतु मी नशिबानें स्वतःला वांचवीत आलें. आपलें शिष्यत्व करणें हेंच माझ्या आयुष्याचें ध्येय आहे." इतक्यांत म्हातारा व्यापारी तेथें आला. इशाकनें त्याला त्या दासीची किंमत विचारली व नांवदेखील विचारलें.

"हिचें नांव तुफहा अल कुलाब असें आहे व किंमत विचाराल तर फक्त दहा हजार दीनार! इतर व्यापारी या किंमतीवर बोली बोलून गेले आहेत. परंतु मी तिला आतांपर्यंत विकलें नाहीं याचें कारण ही मुलगीच. सौदा पटायच्या ऐन वेळीं एकदम ही असें कांहीं बोलते कीं सौदा बिघडून जातो. मी दहा हजाराहून जास्त दीनार मागत नाहीं. तसा हिच्यासाठीं केलेला खर्च भागणार नाहीं."

इशाक हंसून म्हणाला—"ठीक! मग तूं दुप्पट तिप्पट किंमत वाढवून कां नाहीं मागत? हिची किंमत खात्रीनें तेवढी आहे. तूं पाठवून दे हिला माझ्या घरीं आणि आपले पैसे घेऊन जा." त्यानंतर इशाक खलीफा होते तेथें गेला आणि त्या दासीच्या खरेदीचें वर्णन केलें.

म्हातारा त्या मुलीला घेऊन इशाकच्या महालांत गेला आणि किंमत वसूल करून घेऊन घरीं परतला. इशाकच्या दासींनीं या नव्या दासीला न्हाऊं घातलें व तिची वेणीफणी करून तिला सुंदर वस्त्रें अंगांत घालायला दिलीं.

इशाक घरीं परत आला. तिचें तें सौंदर्य व श्रृंगार पाहून त्यानें मनांत विचार केला कीं हिला मी कांहीं दिवस शिक्षण दिलें तर ती खात्रीनें खलीफाच्या अंतःपुरांत राणी सारखी शोभेल. ही या इहलोकांतील मुलगी असेलसें नाहीं वाटत. स्वर्गांतील अप्सरा देखील हिचें सौंदर्य पाहून माना खालीं घालतील.

त्यानें तिला शिकण्यासाठीं सर्व आवश्यक ती व्यवस्था करून दिली. तिची सर्व प्रकारें बडदास्त रहावी म्हणून काळजी घेतली. तिला कोणत्याहि गोष्टीची उणीव भासूं दिली नाहीं.

एके दिवशीं तिच्याबरोबरच्या इशाकच्या इतर शिष्या वन विहार करण्यासाठीं निघाल्या. महालांत कोणी नव्हतें. संगीत विद्येची साधना ज्या खोलींत होत असे त्या खोलींत तुफहा गेली. वाद्य हातीं घेऊन ती वाजवूं लागली व गाणें म्हणूं लागली. तिच्या हाताच्या नाजूक बोटांतून व कंठांतून गोड संगीत अमृताच्या प्रवाहासारखें वाहूं लागलें.

इशाक त्याचवेळीं खलीफांच्या महालांतून आपल्या घरी परत आला. त्याच्या

कानावर तो गोड आवाज गेला. त्याला संगीताचा एक स्वर्गिक आनंद मिळाला. नकळत त्याच्या तोंडावाटे "वाह वाह!" शब्द निघाले. त्याचा आवाज ओळखून तुफहा उठून उभी राहिली. इशाक भिंतीला टेंकून उभा होता व तन्मय होऊन गाणें ऐकत होता. एकाएकीं गाणें थांबलेलें पाहून त्यानें डोळे उघडून पाहिलें. तुफहा जवळ येऊन विचारूं लागली—"तुम्ही असे उभे कां? तब्येत बरी आहे ना?"

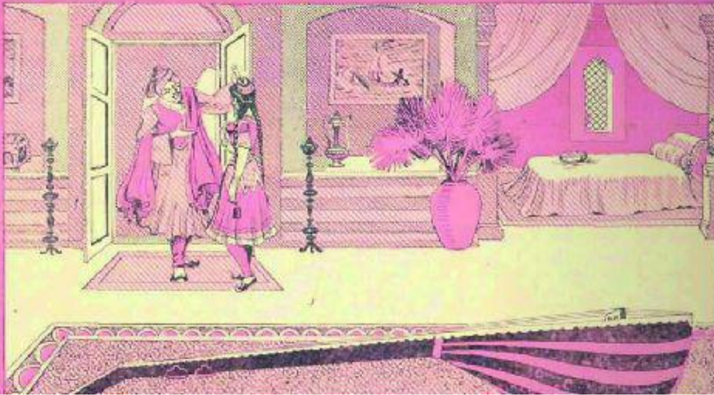
"आंत बसून तूंच का गाणें म्हणत होतीस?" इशाकनें तिला विचारलें.

"होय! मीच ती दुर्दैवी स्त्री!" ती म्हणाली.

इशाक स्वतःचें डोकें धरून स्वतःशींच पुटपुटला–"उघडलें का डोळे तुझे? इशाक! तूं स्वतःला अद्वितीय संगीतज्ञ समजत होतास. कळलें का तुला कीं हिच्यासमोर तुला देखील मान खाली करावी." त्यानें तिचा हात आपल्या हातांत घेऊन डोळ्यांना लावण्याचा यत्न केला. ती म्हणाली– "हें काय उस्ताद! आपण माझे गुरु! मी आपली दासी!" असें सांगून तिनें हात मागें घेतला.

"असें नको बोलूस पोरी! इशाकचें गुरुपण संपलें. तुझ्या आवाजासमोर व तुझ्या तयारी समोर माझें कसब फुकट आहे. कोकिळेच्या आवाजासमोर कावळ्याची कावकाव काय कामाची? आजच मी तुला खलीफांच्या समोर हजर करतों. खलीफा तुला आपल्या अंतःपुराची राणी केल्याशिवाय राहणार नाहींत. या इशाकला विसरूं नकोस म्हणजे झालें." इशाक म्हणाला.

खलीफांच्या महालांत एका खोलींत तुफहाला बसवून तो तिला घेऊन खलीफांकडे निघाला. नंतर इशाक थोडा पुढें गेला.

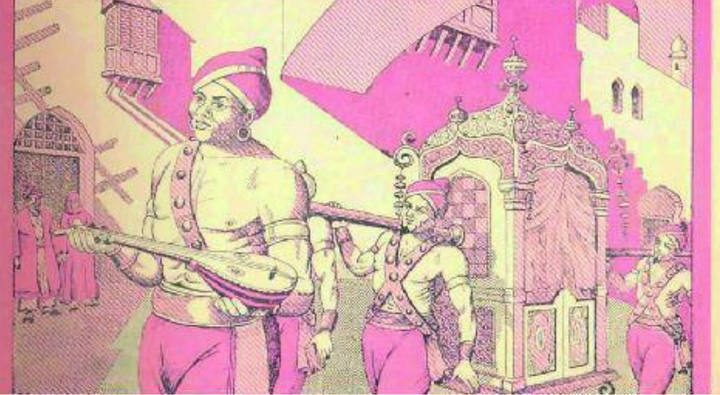
इशाक खलीफांच्या खास महलांत गेला आणि मुजरा करून म्हणाला–"हुजूर! स्वर्गांतून तुफहा नांवाची एक अप्सरा घेऊन आलों आहें आपल्याला नजर करण्यासाठीं. ती माझी आतां शिष्या नसून गुरु तुल्य आहे."

"आपण त्या दिवशीं गुलामांच्या वाड्यांत पाहिली तीच का ही?" खलीफांनीं विचारलें.

"होय हुजूर! तीच ही" इशाक म्हणाला.

खलीफानें तिला आंत घेऊन यायला आज्ञा केली व जाफरला म्हणाले–"इशाक आजपर्यंत कोणाला आपल्याहून वरचढ मानायला तयार नव्हता. आज तो दुसऱ्याची एवढी स्तुति करतो आहे."

इशाक आपल्या शिष्येला घेऊन आंत आला. तिनें खलीफांना सलाम केला आणि बुरखा काढून टाकला. तिनें सौंदर्य पाहून खलीफा थक्कच झाले. जाफर व मंसूरला देखील स्वतःच्या डोळ्यांवर विश्वास होईना. या पूर्वीं कधीं न पाहिलेलें सौंदर्य प्रत्यक्ष डोळ्यासमोर उभें होतें. खलीफा सिंहासना वरून उठून तिच्या जवळ आले व ती आपलीच मिळकत आहे हें दर्शविण्यासाठीं

तिच्या तोंडावर त्यांनीं ओढणी टाकली. नंतर त्यांनीं तिला बसायला सांगितलें आणि म्हणाले–"तुफहा! तूं आल्यानें आमच्या या घरांत चहूंकडे उजेड पडला आहे बघ."

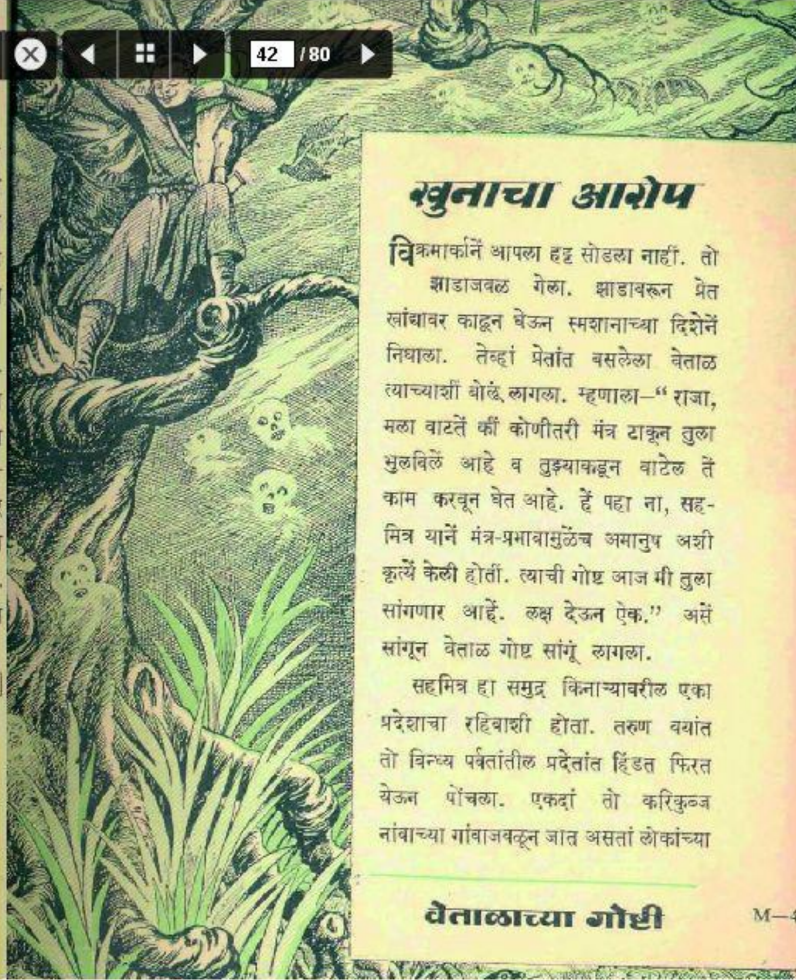
इशाकनें एक वाद्य तिच्या हातांत दिलें. तिनें सिंहासना जवळच बसून वाजवायला सुरवात केली. कांहीं वेळ वाद्य वाजविल्या नंतर ती गाणें म्हणूं लागली.

खलीफा सिंहासनावर बसून कांहीं वेळ गाणें ऐकत होता. पण तो गाण्यावर इतका मुग्ध झाला होता कीं तो सिंहासनावरून उठून ती बसली होती तेथें जवळ जमिनीवर बसून गाणें ऐकूं लागला. म्हणाला—"तुफहा! तूं खात्रीनें इहलोकांतली नाहींस. अल्लानें स्वतःच्या हातानें तुला घडविलें आहे." नंतर इशाककडे वळून म्हणाला–"इशाक, तूं हिची प्रशंसा केलीस ती कांहीं पुरेशी केली नव्हतीस. हिचे गुणवर्णन अर्धवटच होतें."

"हजूर! आपण म्हणतां आहां त्यांत थोडी देखील अतिशयोक्ति नाहीं. ती एकटी गात बसली होती तेव्हां मी आड उभा राहून ऐकलें. तेव्हांच माझी खात्री झाली कीं माझी कला हिच्यासमोर काडीमोलाची नाहीं." इशाक म्हणाला.

तुफहानें आणखी एक गीत म्हटलें. खलीफांच्या डोळ्यांतून आनंदाश्रु लपविण्याचा पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला. ते मंसूरला म्हणाले–"तूं आपल्या या नव्या मालकिणीला अंतःपुरांतील सर्वांत मोठ्या व सुंदर खोलींत घेऊन जा. आणि पहा त्यांना कोणत्याहि प्रकारचा त्रास होता कामा नये. त्यांनीं इशाकला एक लाख दीनारें बक्षिस दिलीं आणि पुष्कळ शालीपण दिल्या.

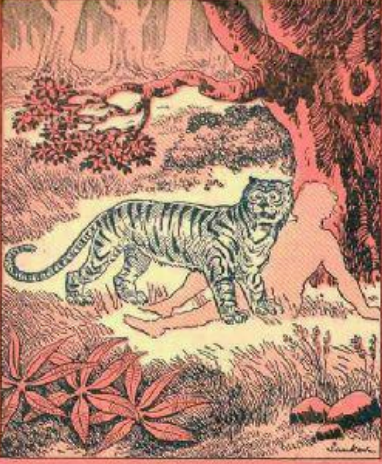
[पुढल्या अंकांत संपूर्ण]

खुनाचा आरोप

विक्रमार्कानें आपला हट्ट सोडला नाहीं. तो झाडाजवळ गेला. झाडावरून प्रेत खांद्यावर काढून घेऊन स्मशानाच्या दिशेनें निघाला. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ त्याच्याशीं बोलूं लागला. म्हणाला—"राजा, मला वाटतें कीं कोणीतरी मंत्र टाकून तुला भुलविलें आहे व तुझ्याकडून वाटेल तें काम करवून घेत आहे. हें पहा ना, सहमित्र यानें मंत्र-प्रभावामुळेंच अमानुष अशी कृत्यें केली होतीं. त्याची गोष्ट आज मी तुला सांगणार आहें. लक्ष देऊन ऐक." असें सांगून वेताळ गोष्ट सांगूं लागला.

सहमित्र हा समुद्र किनाऱ्यावरील एका प्रदेशाचा रहिवाशी होता. तरुण वयांत तो विन्ध्य पर्वतांतील प्रदेशांत हिंडत फिरत येऊन पोंचला. एकदां तो करिकुब्ज नांवाच्या गांवाजवळून जात असतां लोकांच्या

तोंडून त्यानें विचित्र विचित्र गोष्टी ऐकल्या. म्हणें त्या गांवालगतच्या रानांत वाघ वगैरे हिंस्र श्वापदें राहतात व कांहीं जागा तर शापग्रस्तच आहेत. म्हणजे त्या जागीं कोणी चुकून गेलाच तर आयुष्यांत कधीं न घडलेल्या गोष्टी घडतात. गांवकरी त्या बाजूला फिरकत देखील नसत.

सहमित्रानें तें सर्व ऐकलें होतें. पण त्याला गांवकऱ्यांचा तो भोळसटपणा असेल असें वाटलें. त्यानें साहस करून त्या रानांतूनच जाण्याचा विचार केला. नुकताच पावसाळा संपला होता. सर्वत्र हिरवळ होती. सहमित्र रानांत शिरला. पक्षी आनंदानें किलबिल करीत होते.

एका झाडाखालीं विश्रांतीसाठीं तो जरा बसला आणि तेवढ्यांत त्याचा डोळा लागला. त्याची झोंप मोडली तेव्हां त्याला खूप भूक लागली होती. सहज त्याचें लक्ष पोटाकडे गेलें. पोटावर पांढरी पिवळी लव पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें. पुढेंतर हाताला बोटांच्या ऐवजीं पंजा व मनगटावर लव आणि वाघासारखे पिवळे पट्टे पाहून त्याला आश्चर्यच वाटलें. तळ्याच्या कांठीं जाऊन त्यानें पाण्यांत आपलें प्रतिबिंब पाहिलें तेव्हां त्याला आपण वाघ झालों आहों हें समजलें. त्याला फार आश्चर्य वाटलें. अंगांत एक विचित्र शक्ति आल्यासारखें वाटूं लागलें. त्यानें उड्या मारल्या. डोंगरावर चढून पाहिलें. त्यानें विचार केला, वाईट वाटून घेण्याचें काय कारण ? मनुष्य जन्म आपल्याला मिळाला होता. आपण वाघाला भीत होतों. आतां आपल्याला पाहून सर्व भितील. हा देखील एक अनुभव मिळेल.

परंतु हें काय त्याला तर अनिवार भूक लागली. भूक कशी भागवायची ? आपण खायचें काय ? आपल्याला फळ-भाज्या,

भात, पोळी, भाकरी वगैरे कोठें लाभणार ? आतां शिकार केल्याशिवाय गत्यंतर नाहीं.

रानांत बराच वेळ शिकारीच्या शोधार्थ तो फिरत राहिला. पण समोर एकदेखील शिकार दिसली नाहीं. गांवांत जाऊन खायला कांहीं मिळतें का पहावें असा विचार करून तो गांवाजवळ गेला. त्याला दुरून एक सुंदर मुलगी दिसली. त्याला वाटलें कीं आपण तिच्याजवळ कांहीं तरी खायला मागितलें तर खायला मिळेल. बोलण्यासाठीं म्हणून त्यानें तोंड उघडलें मात्र, हें पाहून ती मुलगी मोठ्यानें ओरडली व धूम पळूं लागली. "अरे बापरे वाघ !" तिनें मागें वळून देखील पाहिलें नाहीं. तेव्हां कोठें करिकुळजला कळलें कीं मनुष्यवस्तींत आतां आपल्याला प्रवेश नाहीं.

परंतु त्याला भूक इतकी लागली होती कीं तो रात्रीं गांवांत शिरला. छान काळोख पडला होता. त्याला दिवसाच्यासारखें सर्व कांहीं दिसत होतें. पण घरें गोठे सर्व आंतून बंद. गांवानजीक वाघ आल्याची वार्ता संध्याकाळीं गांवभर पसरली होती. वाघ रात्रीं गांवांत येईल या भीतीनें लोकांनीं गोठे देखील बंद करून ठेवले होते. वासरूं,

बकरी, कुत्रें कांहींएक नजरेस पडलें नाहीं. तेव्हां अगदीं हताश होऊन तो रानांत परतला आणि एका जागीं पडून राहिला. तो जागा झाला तेव्हां छान उजाडलें होतें.

तीं एका जागीं गवता आड पडून त्याला दुरून कोणीतरी बोलत येत असल्याची चाहूल लागली. त्यानें कानोसा घेतला आणि दबा धरून गवताआड बसून राहिला. तिघे कोणीतरी बोलत त्याच बाजूला येत होते. एकजण लठ्ठ होता. त्याच्या अंगांतल्या कपड्यावरून तो मालक असावा व इतर दोघे त्याचे नोकर असावेत

हें त्यानें ओळखलें. त्यानें त्या गलेलठ्ठ माणसाला मारून खाण्याचें ठरविलें. माणसाला मारून खाणें त्याला आवडत नव्हतें. पण काय करणार ! दुसरी शिकार मिळत नाहीं व भूकतर अनिवार. त्यानें जास्त वेळ विचार करीत न थांबतां त्या माणसावर उडी मारली आणि त्याला ठार केलें. त्याचे दोघे नोकर "वाघ ! वाघ !" म्हणून ओरडत पळून गेले. सहमित्रानें त्या माणसाला खाऊन आपली भूक भागविली.

सहमित्राची भूक भागली खरी. पण त्याला या वाघाचें जिणें आवडलें नाहीं. माणसाचें रूप जाऊन वाघाचें रूप मिळालें असलें तरी मनुष्याचा स्वभावधर्म नाहींसा झाला नव्हता. त्याला घृणा वाटली स्वतःच्या जिण्याबद्दल प्रथम वाघ झाल्याबद्दल त्याला आनंद झाला होता. पण एकाच दिवसांत परत मनुष्य होण्याची तीव्र इच्छा त्याच्या मनांत उपजली.

तो एका जागीं बसून हाच विचार करीत बसला असतां त्याला सहज वाटलें, ज्या जागीं आपण बसल्यामुळें आपल्याला हें व्याघ्ररूप मिळालें त्याच जागीं पुन्हां जाऊन पडून राहिल्यानें कदाचित मनुष्य रूप मिळेल. तो विचार मनांत येतांच तो उठला व त्या झाडाखालीं त्यानें जागीं पडून राहिला. आणि आश्चर्य म्हणजे खरोखरच त्याला मनुष्य रूप मिळालें. त्याला फार फार आनंद झाला. तो उठला आणि त्याच गांवांत गेला.

गांवांतल्या लोक सांगूं लागले कीं काल रात्रीं आमच्या गांवांत वाघ आला होता. संध्याकाळीं एका मुलीला वाघ दिसला. बरें तर बरें, ती वांचली व रात्रीं आम्ही आपलीं घरें व गोठे बंद करून ठेवलें होते. पण आज सकाळीं एका श्रीमंत माणसाला त्या वाघानें खाऊन टाकलेंच.

सहमित्रानें तें सर्व ऐकून घेतलें आणि कांहींच बोलला नाहीं. तो पुढें हिंडत हिंडत एका राज्यांत राजाच्या पदरी नोकरी करूं लागला. त्याला चांगली नोकरी मिळाली. त्यानें कधीं कोणाजवळ आपल्या व्याघ्र जीवनाची गोष्ट काढली नाहीं. हळू हळू तो स्वतः आपलें तें घृणित व्याघ्रजीवन विसरून गेला.

एकदां तो आपल्या कांहीं अधिकारी मित्रमंडळींबरोबर गंगा काठीं फिरायला गेला असतां वाघांच्या गोष्टी सुरू झाल्या. वाघांची भूक कशी अनिवार असते याच गोष्टीवर गप्पा चालू होत्या. सहमित्रानें तरुणवयांत एकच दिवस व्याघ्रजीवन कसें घालविलें ह्याचें वर्णन करून त्या श्रीमंत माणसाला कसें ठार करून खाऊन टाकलें हें देखील सांगितलें.

पण गंमत अशी कीं त्याच्या बरोबरच्या अधिकाऱ्यांपैकीं एका तरुण अधिकाऱ्यानें आपली तलवार उपसली आणि त्याच्या अंगावर धांवला. म्हणाला—"तर मग तूंच माझ्या वडिलांना ठार करणारा खुनी ! त्यांच्या खुनाचा सूड घेतल्याशिवाय मी राहणार नाहीं."

सहमित्र चकित झाला. स्वप्नांत देखील त्याला त्या गोष्टीची कल्पना नव्हती कीं त्या माणसाचा मुलगाबरोबर असेल. तो म्हणाला—"क्षमाकर बाबा ! अज्ञानामुळें त्या व्याघ्रजीवनांत हें कर्म माझ्या हातून घडलें. मी मनुष्य असतों तर तें घृणित कृत्य केलें असतें का ?"

इतर लोकांनीं मध्यस्थी करून तें भांडण मिटविलें. परंतु त्या तरुण मुलानें वेळ संधी पाहून सूड घेण्याचें मनाशीं ठरविलें. तो आपल्या घरीं निघून गेला. परंतु समभित्राला त्या रात्रीं झोंप आली नाहीं. पुन्हां कधीं

त्या तरुण सरदाराची व आपली गांठ पडली तर तो आपल्याला ठार केल्याशिवाय राहणार नाहीं. असा विचार करून तो गांव सोडून निघून गेला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळानें विचारलें– "राजा ! दोन गोष्टींची शंका माझ्या मनांत येते. सहमित्रावर नरहत्येचें हें पाप लावणें बरोबर होईल का ? त्या तरुण माणसानें आपल्या बापाच्या खुनाबद्दल सूड घेणें रास्त होईल का ? या दोन प्रश्नांचें समाधानकारक उत्तर माहीत असून तूं दिलें नाहींस तर परिणाम तुला माहीत आहेच. तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायांवर लोळूं लागतील.

विक्रमार्क म्हणाला–"मनुष्याला ठार करणें हा वाघाचा स्वभावधर्म आहे, मनुष्याचा नाहीं. सहमित्रानें मनुष्य राहून त्या माणसाला ठार केलें असतें तर त्याचें पाप त्याला लागलें असतें. वाघानें एका माणसाला ठार केलें वास्तव नव्हें तर वाघ हा मनुष्य जातीचा शत्रू आहे म्हणून त्याला ठार करण्यांत हरकत नाहीं. पण त्यानें एका माणसाला खाऊन टाकलें हा त्याचा अपराध ठरत नाहीं. कारण तो त्याचा स्वभावधर्म आहे. परंतु जर का मनुष्य रूप असून एका माणसाला खाण्याचें घृणित कार्य त्यानें केलें असतें तर तें कधीं क्षम्य ठरलें नसतें. म्हणून माझ्या मतें हा अपराध सहमित्रावर लागत नाहीं व त्या अपराधाबद्दल सुडाच्या भावनेनें त्याला ठार करण्याचा यत्न चुकीचा ठरतो."

अशातऱ्हेनें राजाचें मौन भंग होतांच वेताळ शवाबरोबर नाहींसा झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळूं लागला. [कल्पित]

वल्कलचीर

पोतन नांवाचें एक नगर होतें. त्या नगराच्या राजाचें नांव सोमचंद्र व राणीचें नांव धारिणी होतें. त्यांना एक मुलगा होता त्याचें नांव प्रसन्नचंद्र असें होतें. एकदां सोमचंद्र भांग काढण्यासाठीं आरशासमोर उभा राहिला. त्याला कानाजवळचे केस पांढरे झालेले दिसले. त्या वेळीं राणी देखील जवळ उभी होती. ती थोडी हंसली. राजाला आपल्या म्हातारपणाची जाणीव झाली. तो म्हणाला–"नको आतां या राज्याचा मोह मी वानप्रस्थाश्रम घेणार."

सोमचंद्रानें आपला एकुलता एक मुलगा प्रसन्नचंद्र याला राज्याभिषेक करून वानप्रस्थाश्रम ग्रहण केला. त्याच्या बरोबर राणी धारिणी पण रानांत गेली. धारिणी वनांत जातांनाच गरोदर होती. तिला यथावेळीं एक सुंदर मुलगा झाला. रानांत मुलाला राजसी थाटाचीं वस्त्रं कोठून मिळणार. साधीं वल्कलेंच त्याच्या अंगावर असायचीं. म्हणून त्याचें नांव वल्कलचीर असें पडलें.

मुलगा झाल्यावर एका वर्षाच्या आंतच धारिणी वारली. सोमचंद्राला मुलाच्या पालनपोषणाचा भार उचलावा लागला. वल्कलचीर मोठा झाला तेव्हां त्याला मुनि, यज्ञ व आश्रम यांच्या व्यतिरिक्त जगांतली कांहीं एक माहिती नव्हती.

तिकडे पोतन नगरीं प्रसन्नचंद्र याला कळलें कीं त्याचा धाकटा भाऊ आश्रमांत लहानाचा मोठा झाला आहे. त्याला पोतन नगरीस घेऊन यावें असा त्यानें विचार केला. त्याला वाटलें कीं आश्रमांत राहणाऱ्या तरुण मुलाला नुसतें बोलावल्यानें नगरांत

श्री. का. बा. सोमण

येणें आवडणार नाहीं. म्हणून त्यानें कांहीं सुंदर तरुणींना मुनिकन्यांचा वेष धारण करून रानांत पाठविलें. त्यांच्या बरोबर त्यानें वल्कलचीरला देण्यासाठीं सुंदर रेशमी वस्त्रें व सुवर्णालंकार पाठविले.

त्या तरुण मुली मुनिकन्यांचा वेष धारण करून सोमचंद्राच्या आश्रमानजिकच्या प्रदेशांत हिंडूं फिरूं लागल्या. त्यांनीं वल्कलचीरला ओळखलें व त्याला फळफळावळ खायला दिली. त्या मुनिकन्याच आहेत असें वल्कलचीरला वाटलें व तो त्यांच्या बरोबर गप्पागोष्टींत रंगला. त्यांनीं त्याला सांगितलें कीं आमचा आश्रम पोतन नगराजवळ आहे. आमच्या आश्रमांत आलास तर तुला रोज अशींच फळें खायला मिळतील व आमच्याबरोबर हिंडा फिरायला मिळेल." वल्कलचीरच्या मनांत त्यांच्या आश्रमांत जाण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. तितक्यांत सोमचंद्राला येत असलेला पाहून सर्वजणीं रानांतून पळून गेल्या.

वल्कलचीर त्यांना शोधण्यासाठीं त्यांच्या पाठोपाठ धांवला. परंतु त्या फार दूर निघून गेल्या असल्या कारणानें त्याला निराश व्हावें लागलें. त्याला वाटेंत एक गाडी दिसली. तो गाडीवाल्याला म्हणाला–"मला पोतन आश्रमांत जायचें आहे. घेऊन जातोस का ?" तो गाडीवाला त्याला एक वेडा पीर समजून आपल्या गाडींत बसवून निघाला. एका चोरानें त्याची वाट अडविली व गाडींत कांहीं माल आहे का पाहूं लागला. पण गाडीवाला वस्ताद होता. त्यानें एका काठीनें त्याचें टाळकें फोडलें व त्याच्या जवळ जो माल होता तो गाडींत घालून निघून गेला. वल्कलचीरला हें सर्व कांहीं कळलें नाहीं. त्याला तें सर्व विचित्र वाटलें. पण तो कांहीं बोलला नाहीं. कारण पोतन आश्रमांत जाण्याचा विचारच काय तो त्याच्या मनांत होता. गाडीवाला सरळ पोतन नगरी येऊन पोंचला.

पोतन नगरीं गाडी पोंचल्यावर गाडीवाला म्हणाला–"हाच तो पोतन आश्रम." असें सांगून गाडीवाला आपल्या घरीं निघून गेला.

वल्कलचीर पोतन नगराला पाहून चकित झाला. हा आश्रम कांहीं तरी विचित्रच दिसतो आहे बुवा! वाटेंत त्याला जो कोणी भेटे त्यांना तो 'महामुनि!' म्हणून हांक मारून नमस्कार करी. फिरत फिरत तो एका वाड्याजवळ उभा राहिला. त्या वाड्याच्या माडीवर त्याला संगीत ऐकूं आलें. आवाज बायकी होता. त्याला वाटलें कीं मुनिकन्या रानांत भेटल्या होत्या त्याच या असतील. वाड्यांत शिरला व माडीवर गेला. तें राजनर्तकीचें घर होतें.

राजनर्तकी आपल्या वाड्यांत एका मुनिवेषांत आलेल्या तरुणाला पाहून जवळ आली. तेव्हां वल्कलचीर म्हणाला–"मला राहण्यासाठीं एका पर्णकुटीची व्यवस्था करा."

राजनर्तकी स्मित करून–"बरें!" म्हणाली आणि वल्कलचीरच्या स्नानादिची व्यवस्था केली. तिनें त्याला सुंदर वस्त्रें अंगांत घालायला दिलीं व आपल्या मुलीशीं त्याचें लग्न करून देण्याची खटपट करूं लागली. वल्कचीरला तें कांहीं समजलें नाहीं. ती जें कांही म्हणाली त्याला तो होकार देत गेला. परंतु विवाह गीतें सुरू झाल्यावर त्याला त्या गाण्यांचा आनंद जरी वाटला तरी गाण्यांतलें कांहीं शब्द विचित्र वाटलें. मंगलवाद्यें सुरू झाल्यावर तो थोडा घाबरला, भ्याला म्हटलें तरी चालेल.

तिकडे प्रसन्नचंद्राला रानांत घडलेलें सर्व वृत्त कळलें. सर्व तरुणींनीं खरें खरें तेंच सांगितलें. आतां वल्कलचीर आश्रमांत बाबांकडे परत गेला कीं आणखी कोठें गेला हें कसें कळायचें?

राजनर्तकीच्या घरीं लग्नाच्या तयारीची गोष्ट त्याला कळली. तेथें नवरदेवाचें विचित्र वागणें पण कळलें. त्यावरून तो वल्कलचीरच असावा असें अनुमान करून राजा स्वतः तेथें गेला व आपल्या भावाला राजवाड्यांत घेऊन आला. प्रसन्नचंद्रानें आपल्या भावाला सर्व गोष्टी समजावून सांगितल्या व त्याला राज्याचा अर्धा वांटा देऊन त्याचें एका राजकन्येशीं लग्न करून दिलें.

दोन तीन महिने लोटले असतील, कांहीं सैनिक त्या गाडीवाल्याला धरून घेऊन आले आणि म्हणाले—"याच्याकडे चोरीचा माल सांपडला आहे. वल्कलचीरनें गाडीवाल्याला ओळखलें. त्यानें साक्ष दिली कीं गाडीवाला खरा चोर नव्हे. चोराला बडवून त्याच्याकडचा माल गाडीवाल्यानें घेतला होता. राजानें भावाच्या म्हणण्याप्रमाणें गाडीवाल्याला सोडून दिलें.

आणखी बारा वर्षें लोटलीं. वल्कलचीरला आपल्या वृद्ध बापाची आठवण झाली. सोमचंद्र तर पुत्रविरहानें मृत्युशय्येवरच होता. दोघे भाऊ वडिलांना भेटायला गेले.

दोघां मुलांना येत असलेले पाहून वृद्ध पित्याला फार आनंद झाला. पितापुत्रांची ती भेट आश्रमांतील ऋषीं व मुनींना देखील आनंदाची वाटली. दोनतीन दिवस पित्याच्या सान्निध्यांत राहून दोघे भाऊ राजधानींत परत आले.

पश्चिमी समुद्राच्या कांठीं सहस्रावधि वर्षां पूर्वी एका गांवीं गांवचा पाटील रहात असे. त्याला एक मुलगा होता. त्या मुलाचें नांव ललित असें होतें. ललित एक हुशार मुलगा होता. गांवकरी त्या मुलाचें चातुर्य व हुशारी पाहून पाटलांना म्हणत—"पाटील! तुमच्या पोटीं स्वतः बृहस्पतीच जन्माला आला आहे."

एकदां ललित खेळायला म्हणून गेला आणि घरीं परत आला नाहीं. त्याचा पुष्कळ शोध केला. पत्ता लागेना.

त्या गांवांत वैमार नांवाचा एक लोहार रहात असे. गांवकऱ्यांची त्याच्यावर फार मर्जी असे. कारण त्याच्या एका गुणामुळें गांवकऱ्यांपैकीं दोघांतिघांची एक खेप तरी त्याच्या घरीं होत असे. तो स्वप्नांचा ठीक ठीक अर्थ सांगे. स्वप्नें विचित्रच असतात पण त्यांचा देखील कांहींतरी अर्थ असतो हें वैमारनें त्यांना दाखवून दिलें होतें.

ललित निघून गेलेल्याला तीन वर्षें होऊन गेलीं. पाटील तर मुलाची आशा सोडून स्वस्थ बसले होते. परंतु एकदां रात्रीं झोपल्यावर वैमारच्या स्वप्नांत तो मुलगा आला तो एका पांढऱ्या घोड्यावर बसून आला होता. तो वैमारला म्हणाला—"काका! मी जृंभकासुराच्या गुहेंत आहें. त्यानें मला आपला दास करून घेतलें आहे. आतां मला लवकरच दास्यमुक्ति मिळेल. पण वेळेवर कोणीतरी घेऊन जायला आलें पाहिजे. तुम्ही आलांत तर बरें होईल. मी राक्षस पर्वतावर राहातों."

श्री. न. ग. नेवगी

"अरे बाळ हें तर सगळें स्वप्नच आहे. यावर मी कसा काय विश्वास करूं?" लोहारानें स्वप्नांतच ललित जवळ शंका केली.

"तर मग ही खरी गोष्ट कीं खोटी हें पटायला ही खूण ठेवून जातों!" ललित म्हणाला. तो घोडा वळवून निघणार त्याच वेळीं त्याच्या तोंडांत घोड्यानें एक लाथ मारली. लाथ बरोबर कपाळाला लागली व त्याच धक्क्यानें लोहाराची झोंप मोडली. लोहाराचा त्या गोष्टीवर विश्वासच बसेना. पण जिथें लाथ लागली होती ती जागा दुखत होती. म्हणून उठून लोहारानें आरशांत आपलें तोंड पाहिलें तर कपाळावर घोड्याच्या नालेची एक निळी खूण स्पष्ट दिसली. लोहारानें इतर लोकांच्या स्वप्नाचा अर्थ लावून त्यांच्या मनाचें समाधान केलें होतें. पण स्वतःच्याच स्वप्नाचा अर्थ त्याला लावतां येईना.

समुद्रकांठापासून थोड्याच अंतरावर एक डोंगर होता डोंगर चढून जाण्यासाठीं पायऱ्यापण दिसत होत्या. पण त्या पायऱ्या चढून जाणें माण साला शक्यच नव्हतें. फार उंच होत्या त्या पायऱ्या. म्हणून त्यांचें नांव राक्षस पायऱ्या असें पडलें होतें. पण राक्षसांनीं स्वतःला चढण्यासाठीं त्या पायऱ्या बांधल्या होत्या याची कल्पना देखील कोणाला नव्हती. कारण कोणी त्यावर चढून जाणाऱ्या राक्षसाला पाहिलें नव्हतें. किंवदंती अशी होती कीं तो राक्षस त्या पायऱ्या चढून जात असे.

वैमारनें राक्षसाच्या हातांतून ललितचें रक्षण करण्याचें ठरवून रात्रीं डोंगरावर जाण्याचें मनाशीं ठरविलें. थोडासा काळोख पडल्यावर तो निघाला.

राक्षसाच्या डोंगराकडे जायला वाट समुद्रांतून होती. त्यानें एक दांडकें हातांत घेतलें आणि एका ओळखीच्या कोळ्याच्या घरीं गेला. त्याला पडलेलें स्वप्न वर्णन करून सांगितलें व म्हणाला—"तूं मला त्या डोंगरापर्यंत पोंचव." कोळी म्हणाला—"अहो का का? एवढी विनंति करण्याची काय जरूर? येतों नाव घेऊन!"

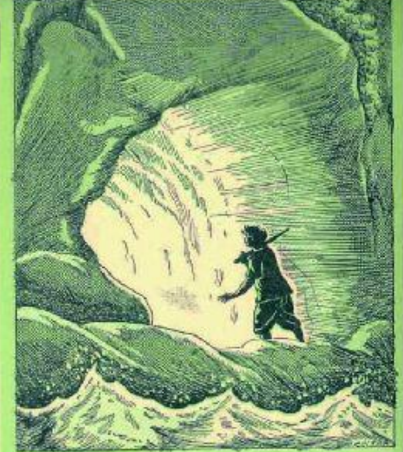
त्यादिवशीं लोहारानें कोळ्याच्या घरींच भाकर खाल्ली नंतर दोघे नाव घेऊन निघाले. काळोखी रात्र होती. थोड्या वेळानें नाव राक्षस पायऱ्यांच्या जवळ येऊन पोंचली.

येथवर कसें यायचें हें वैमारला माहीत होतें. पण पुढें कसें जायचें आणि काय करायचें हें त्याला माहीत नव्हतें. ऐकून त्याला माहीत होतें कीं गुहेचें तोंड मोठें आहे. तें एक मायाद्वारच आहे. फक्त रात्रीं तें उघडतें.

लोहार आपल्या मित्राला म्हणाला— "आपण दोघे स्वप्नांतल्या गोष्टीवर विचार करून येथवर आलों. आपल्याहून वेडा आणखी कोणी असेल का?"

"काका! तें आतां मला काय माहीत? तें तुम्हींच ओळखा!" कोळी म्हणाला.

ठीक त्याच वेळीं पाण्यांत लःख उजेड पडला. तो उजेड डोंगरांतून येत होता

आणि त्याचा अंधुक प्रकाश डोंगरावर पडला होता. त्या उजेडांतच लोहाराला गुहेचें दार दिसलें. तो काठी खांद्यावर टाकून डोंगर चढूं लागला. तो अगदीं गुहेच्या दाराजवळ जाऊन पोंचला. गुहेचें दार त्याला भयंकर दिसलें. मुंडमाळा जागोजागीं टांगलेल्या होत्या.

आंत पाऊल टाकावें कीं नाहीं, हा विचार करीत तो थोडा वेळ थबकला. बाहेर उजेड होता, पण गुहेंत गडद अंधकार होता. तरी तो आंत शिरला. चांचपत कित्येक वळणें पार करावीं लागलीं.

“या गुहेंत आपण चाललों आहों खरें, परत कसें येतां येणार? त्यापेक्षां आतांच मागें पाऊल घेतलेलें बरें.” असा एक विचार त्याच्या मनांत आला. पण तेवढ्यांत पाठीमागून मोठा आवाज झाला. गुहेचें दार बंद झालें असावें असें अनुमान करून तो पुढें निघाला. दूर त्याला एक दिवा दिसला.

लोहार त्या दिव्याच्या अनुरोधानें चालू लागला. आतां रस्ता सरळ होता. खाच खळगे किंवा वळणें वगैरे नव्हतीं. तो एका मोठ्या दालनांत पोंचला. आंत छपराला एक दिवा टांगलेला होता. त्याच्या खालीं दिव्याच्या उजेडांत एका दगडी टेबलाच्या चारी बाजूला तीन चार राक्षस बसलेले त्याला दिसले. राक्षसच ते. त्यांना पाहतांच लोहाराच्या छातींत धडकीच भरली.

त्या राक्षसांत जरा मोठा व त्या सर्वांचा नायक असा एक राक्षस होता. त्यानें कर्कश आवाजांत लोहाराला विचारलें–“ काय पाहिजे तुला?”

तो आवाज ऐकून लोहार जास्तच घाबरला. तरी हिंमत करून म्हणाला– “ललितला घेऊन जाण्यासाठीं आलों आहें! नोकरीचा काळ संपत आला आहे न?”

“कोणी पाठविलें तुला?” राक्षसानें त्याला विचारलें.

“मीच स्वतः आलों!” लोहार निर्भीकपणें म्हणाला.

“तर मग चल! माझ्या नोकरांत तो उभा आहे. त्याला ओळखून तूं बोलावून घेऊन जा.” पण तूं त्याला ओळखलें नाहींस तर मात्र जिवंत परतून जातां येणार नाहीं!” राक्षसानें त्याला बजावून सांगितलें. राक्षस त्याला एका मोठ्या दालनांत घेऊन गेला. त्या दालनांत कित्येक दिवे होते व

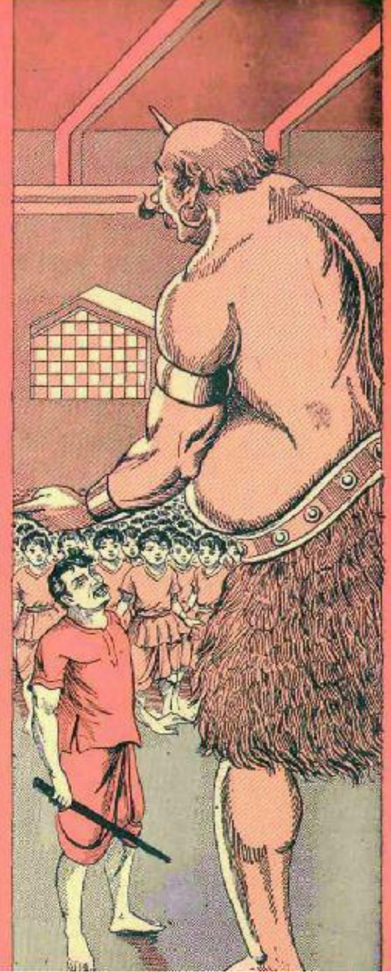
पंचवीस ते पन्नास मुलें उभी होतीं. सर्वांचीं तोंडें, उंची वगैरे अगदीं एकसारखी आणि आश्चर्य म्हणजे सर्वांचीं तोंडें ललितसारखी होतीं. त्यांत ललितला कसें ओळखायचें?”

“घे ओळखून आपल्या ललितला! फक्त एक संधी देतों मी तुला!” राक्षस दरडावून म्हणाला.

लोहारानें सर्व मुलांना न्याहाळून पाहिलें. सर्व एकसारखे. काय ओळखणार तो? तो राक्षसाला म्हणाला–“ राक्षस राजा! तुझ्या कृपेनें तुझे सर्व नोकर पहा, हवा, पाण्याशिवाय कसे सशक्त आहेत. माझ्या म्हणण्याचा अर्थ असा कीं तुझी त्यांच्यावर फारच कृपा आहे.”

“तें सर्व ठीक आहे रे! हुशार दिसतोस कीं तूं! बघूं तुझा हात!” असें म्हणत राक्षसानें हात पुढें केला. तो हात पाहून लोहाराला कांपरें भरलें व त्याची बोबडी वळली. त्यानें हाताऐवजीं आपली काठी पुढें केली. राक्षसानें सुतासारखी ती काठी आपल्या बोटाला गुंडाळली.

तें पाहून सर्व मुलें खदखदां हंसूं लागली. लोहारानें सर्व मुलांकडे पाहिलें.

फक्त एकच मुलगा हंसत नव्हता. लोहार त्याच्याजवळ गेला व त्याच्या खांद्यावर हात ठेवून म्हणाला—"हा पहा आमचा ललित! यालाच बरोबर घेऊन जाण्यासाठीं आलों होतों. राक्षस किती दुष्ट असले तरी ते दिलेलें वचन कधींच मोडीत नाहींत हें मी ऐकलें आहे."

लोहारानें एवढें म्हटल्याबरोबर एकदम सर्व दिवे विझले. एकदम दाट काळोख पडला. मोठमोठे दगड आदळण्याचा आवाज ऐकूं येऊं लागला. भूकंपासारखी स्थिति झाली. त्या भयंकर स्थितींत देखील लोहार भ्याला नाहीं. त्यानें ज्या मुलाच्या खांद्यावर हात ठेवला होता त्याला उचलून घेतला. पण त्याला केव्हां घेरी आली हें कळलें नाहीं. तो शुद्धीवर आला तेव्हां गुहेबाहेर तो राक्षस पायऱ्याच्या अगदीं वरच्या पायरीवर तो उभा होता व त्याच्या हातांत ललित होता

म्हणजे आपल्याला घेरी आलीच नव्हती तर. या जागीं आपल्याला कोणी पोंचतें केलें हें त्याला कळेना. परंतु जें काम पुरें करण्यासाठीं तो एवढा धीर करून आला होता तें पुरें झाल्याबद्दल त्याच्या मनाचें समाधान झालें.

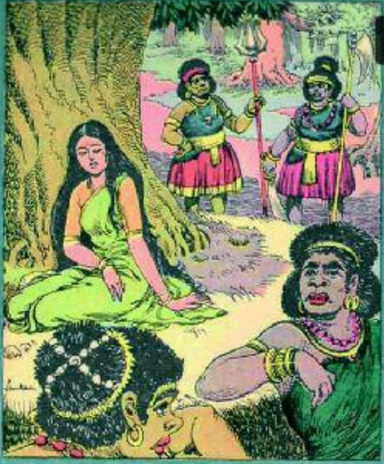
त्याचवेळीं सूर्योदय झाला. तो डोंगर उतरून खालीं आला. त्याचा मित्र कोळी त्याची वाट पहात बसला होता. नांवेंत बसून तिघे आपल्या गांवीं आले. लोहारानें ललितला त्याच्या बापाकडे पोंचतें केलें. वैमार राक्षसाच्या गुहेंतून ललितला कसा सोडवून घेऊन आला त्याची गोष्ट मोठ्या अभिमानानें त्या गांवचे गांवकरी आजपर्यंत सांगत आहेत.

हनुमानानें शिंशुपा (शिशवी) च्या झाडावर चढून चारी बाजूस पाहिलें. रावणाची ती सुंदर बाग त्याला नंदनवनाप्रमाणें सुंदर भासली. त्या बागेंत सुंदर तऱ्हेनें लावलेल्या लतावेलींच्या रंगीबेरंगी फुलांनीं आणि नाना तऱ्हेच्या फळांनीं लादलेलीं झाडें फारच शोभून दिसत होती. मधून मधून कमळांनीं भरलेल्या पुष्करणी आणि त्यांच्या भोंवतालीं असलेले लताकुंज चित्ताकर्षक होते. त्या बागेंत अशोकाचीं झाडें जास्त असल्यानें त्या बागेचें नांव 'अशोक वाटिका' पडलें होतें. नावाप्रमाणें खरोखरच ती वाटिका शोक हरण करणारी होती.

वाटिकेच्या एक बाजूला मारुतीला एक पांढरा शुभ्र उंच मांडव दिसला. त्यांत सोनेरी चबुतरे असून वर चढण्यासाठीं मोत्यानें मढविलेल्या पायऱ्या होत्या. त्या मांडवांत त्याला एक स्त्री बसलेली दिसली. ती आपल्या दुःखानें अतिशय क्षीण झाली होती आणि वारंवार दुःखानें उसासे सोडीत होती. तिच्या भोंवती राक्षशिणींचा पाहारा असल्यानें तिची दशा अगदींच केविलवाणी दिसत होती. तिनें आपल्या केसांची वेणी घातलेली होती. तिच्या अंगावर अलंकार वगैरे कांहींच नव्हते. लुगडें, तेंहि मळकेंच होतें

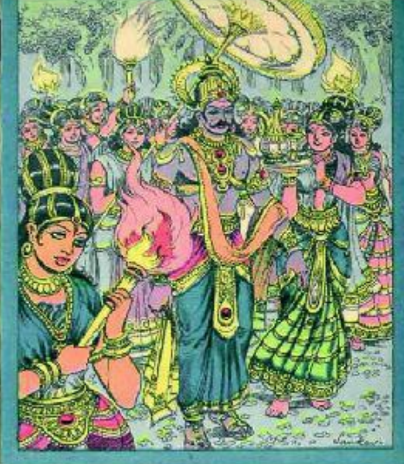
रामाची भेट होण्यापूर्वी ऋष्यमूक पर्वतावर वानर राज सुग्रीव याच्यासह कांहीं वानर बसले होते. अर्थातच मारुतीपण त्या वेळीं बरोबर होतांच. तेव्हां त्यांना आकाशांतून एक राक्षस एका स्त्रीला पळवून नेत असलेला दिसला. त्या स्त्रीनें आपले आपले दागिने खालीं टाकलें होते. पुढें तीच सीता होती व तो राक्षस रावण होता, हें कळलें.

रावण एक स्त्रीला पळवून नेत असतांना त्यानें पाहिलेली ती स्त्री अगदीं अशीच होती. तिचा चेहेरा, केस, सौंदर्य सर्व कांहीं तसेंच दिसलें. त्यावरून ही सीता असावी असा अंदाज मारुतीनें लावला.

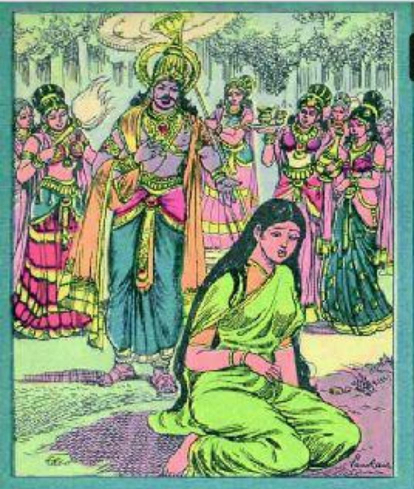
मारुतीनें आणखी एक गोष्ट पाहिली. त्या स्त्रीनें कांहीं दागिने काढून तेथील एका वृक्षाच्या फांदीला अडकवून ठेवले होते. खुणेसाठीं म्हणून जे दागिने रामानें मारुती-जवळ दिले होते नेमके तेच दागिने त्यांत बगळून बाकी सर्व होते. ह्यावरून ती सीताच असली पाहिजे ह्याची साक्ष पटायला वेळ लागला नाहीं.

तिला पाहतांच त्याच्या मनांत विचार आला कीं हीच राजा जनकाची लाडकी मुलगी, राजा दशरथाची मोठी सून आणि श्रीरामचंद्राची पत्नी सीता असणार. हिच्या रक्षणासाठीं रामानें किती राक्षसांना मारलें, हिच्यासाठींच वालीला मारलें, एवढेंच नव्हें-तर तो तिन्ही लोक पालथे घालण्यास तयार झाला आहे. हिच्यासाठीं मी एवढा मोठा समुद्र पार करून आलों. हिला या स्थितींत पाहून मला एवढें दुःख होत आहे तर रामाला किती होत असेल!

रात्र उलटून गेली होती. पहाट झाल्यानें जिकडे तिकडे मंत्रघोष सुरू होता. त्याच प्रमाणें वेदपाठ ऐकूं येत होता. मंगलवाद्यांनीं नगरी दुमदुमून गेली होती. ह्या सर्व मंगल घोषानें रावण जागा झाला. उठताच त्याला सीतेची आठवण झाली. तो सर्व प्रकारें शृंगार करून अशोकवाटिकेकडे निघाला. बरोबर शंभर दासी होत्या. कांहींच्या हातांत सोन्याच्या समया होत्या, कांहींच्या हातांत चवऱ्या, मोर्चेल व पंखे होते. कांहीं जणी आभूषणांचे थाळ घेऊन चालल्या होत्या. एकीनें रावणाच्या डोक्यावर छत्र धरलें होतें व एकीच्या हातांत रत्नजटित मद्यपात्र होतें.

रावण अशोकवाटिकेच्या जवळ आला. त्याला जवळून पाहातां यावें म्हणून मारुती खालच्या फांदीवर येऊन बसला. सीता भयानें थरथरां कांपत होती. तिला पाहून रावण म्हणाला–"व्यर्थ आपल्याला कां शिणवितेस? तारुण्य फिरफिरून येत नसतें. तें आहे तोंपर्यंत त्याचा मनसोक्त उपभोग घ्यावा. तुझ्या सौंदर्यानें मी मुग्ध झालों आहे. तुझ्या प्रेमासाठीं मी हा हात पुढें पसरला आहे. त्याचा स्वीकार कर. आनंदानें माझा हात धर मी तुला माझी पट्टराणी करीन. पृथ्वीचें राज्य तुझ्या पायावर घालीन." तूं जन्मभर सुखांत राहशील. ज्या रामासाठीं तूं एवढें दुःख करीत आहेस, ज्याला भावानें सिंहासनावरून खालीं ओढून जंगलांत हांकलून दिला आहे, आणि जो जंगलांत वणवण भटकत आहे तो अजूनपर्यंत जिवंत तरी असेल काय? तुला पुन्हां त्याचें दर्शन घडणें शक्य नाहीं. हिरण्यकश्यपूच्या बायकोला इंद्रानें पळवून नेलें असतां हिरण्य-कश्यपूनें नारदाकडून तिला परत बोलावून घेतलें. पण त्या रामानें कितीहि विनवण्या केल्या तरी मी तुला त्याच्या स्वाधीन करणार नाहीं. लक्षांत ठेव. अग, तूं ह्या अशा मलीन वेषांत सुद्धां किती सुंदर दिसते आहेस? तर मग तूं हीं वस्त्राभूषणें घाल म्हणजे तुझ्या

रूपाचें हें तेज जास्त चमकूं लागेल. ऊठ, मंगलस्नान कर आणि राजाच्या राणीला शोभेल अशी राहा. माझी पट्टराणी हो."

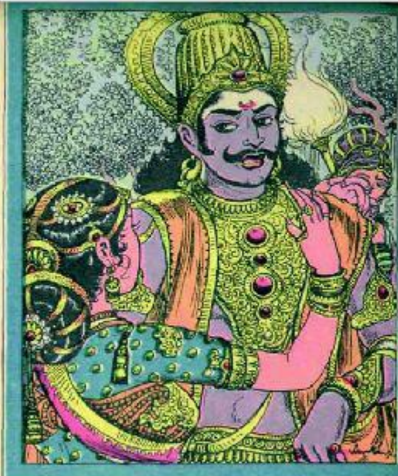
रावणाचें बोलणें ऐकून सीता संतापानें लाल झाली. जवळच पडलेली गवताची काडी मधें ठेवून ती म्हणाली—"चांडाळा, तुला मोक्ष जितका दुर्लभ आहे तितकीच मी सुद्धां दुर्लभ आहे. मी एका पुरुषाची पत्नी आहे, पतिव्रता आहे. तुला तो कितीहि अयोग्य वाटला तरी तोच मला प्रिय आहे. तुझ्या ह्या मातीमोलाच्या वैभवाची मला इच्छा नाहीं. ती तुझी तुलाच लखलाभो. नीचा, मूढा, तुझ्या ह्या कामानें तूं, आपलें, आपल्या कुटुंबाचें, आपल्या कुळाचें, आपल्या राज्याचें नुकसान करून घेत आहेस. तुझें सर्वस्व नष्ट होणार आहे. अजून जागा हो. जर तुला स्वतःच्या हिताची इच्छा असेल तर तूं बऱ्या बोलानें मला माझ्या पतीच्या स्वाधीन कर. तो महा पुरुष तुला क्षमा करील.

"तूं आपल्या पराक्रमाचा किंवा वैभवाचा गर्व करूं नकोस. रामा लक्ष्मणांनीं तुला चांगलें ओळखलें आहे. ते तुझा नाश केल्यावांचून राहणार नाहींत. तुला आपल्या बळाचा एवढा अभिमान आहे तर त्यांच्या पश्चात् कशाला मला चोरून पळवून आणलीस? त्यांच्याशीं युद्ध कां नाहीं केलेंस? त्यांच्या समोर तूं माझ्याकडे नुसतें वक्रदृष्टीनें हिलें असतेंस तरी तुझी धडगत नव्हती. रामलक्ष्मण तुझा नाश केल्याशिवाय स्वस्थ बसणार नाहींत. उगाच त्यांच्याशीं वैर मांडून सर्वस्वी बुडूं नकोस."

सीतेच्या बोलण्यानें चिडून जाऊन तो तिला म्हणाला—"तूं माझा अपमान करून घोर अपराध करीत आहेस. वास्तविक ह्या तुझ्या अपराधाबद्दल तुला मृत्युदंडच

योग्य आहे. परंतु मी तुझ्यावर दया करून तुला आत्तांच ती शिक्षा करीत नाहीं. अजून दोन महिन्याचा अवधि आहे. तोंपर्यंत विचार कर. नीट विचार करून स्वखुशीनें माझा हात धर. माझी राणी हो. नाहींतर मी तुला उभी चिरून कच्ची खाऊन टाकीन. तूं सुद्धां ही गोष्ट पक्की लक्ष्यांत ठेव."

त्यानंतर रावणानें पाहारा करणाऱ्या राक्षशिणींना ताकीत दिली कीं सीतेला भय दाखवून किंवा अन्य प्रकारें सीतेचें मन माझ्याकडे वळविण्याचा प्रयत्न करा नाहींतर सीतेबरोबर तुम्हांला देखील ठार करीन.

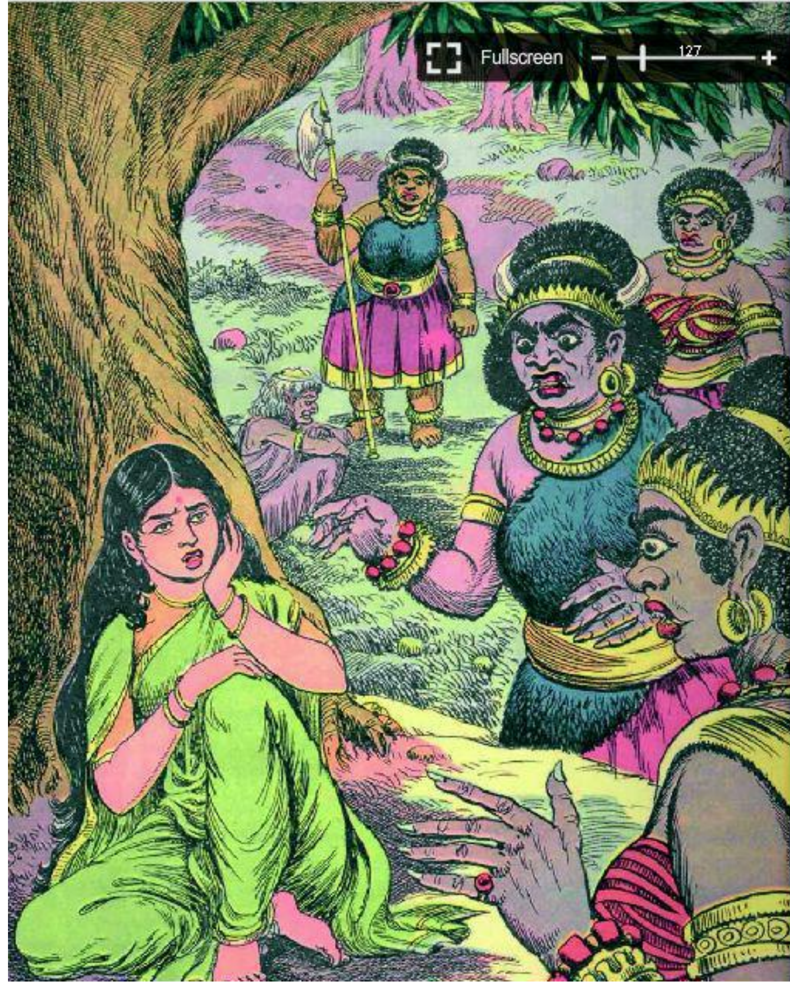

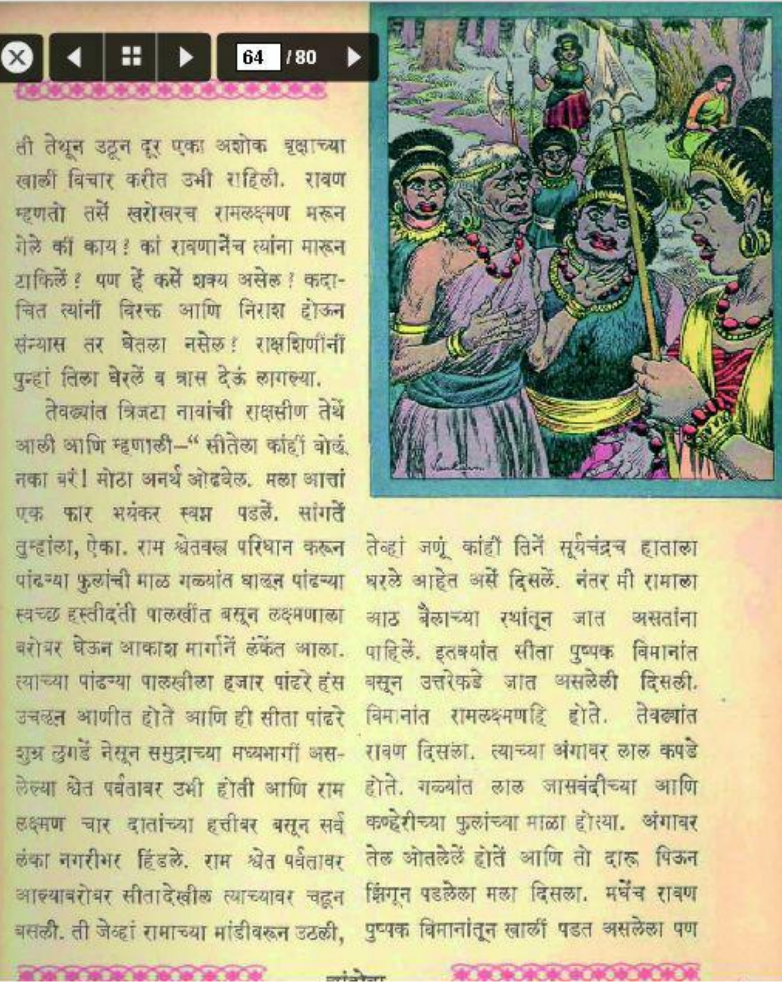
रावणाबरोबर आलेल्या गंधर्व स्त्रियांनीं सीतेबद्दल आपली सहानुभूति व्यक्त केली.

रावण परत जात असतां त्याच्या एका बायकोनें त्याला आलिंगन करून म्हटलें— "कशाला उगाच तिच्या मागें लागतां? तिचें दैवच खोटें. नाहीं तिच्या नशीबीं सुख त्याला ती तरी काय करणार?" असें म्हणून तिनें हंसून रावणाकडे पाहिलें. रावण स्मित करून स्त्रियांच्या घोळक्यांत आपल्या प्रासादाकडे निघून गेला.

रावणाच्या आज्ञेनें राक्षशिणींनीं सीतेचें मन वळवण्याचा खूप प्रयत्न केला. त्यासाठीं त्यांनीं साम, दाम, दंड, भेद आदि सर्व उपाय योजिले. पण सीता जरा सुद्धां आपल्या निश्चयापासून ढळली नाहीं. मग सीतेला भय वाटावें म्हणून त्या आपसांत बोलूं लागल्या. एक म्हणाली—"जर हिनें रावणाचें ऐकलें नाहीं तर आपण हिचे बारीक बारीक तुकडे करून खाऊन टाकूंया." दूसरी—"हो, अगदीं मद्यांत बुडवून खाऊं या." तिसरी—"छे! छे!! असें नाहीं, एकेक अंग तोडून खाऊं म्हणजे बरें."

त्यांच्या ह्या अशा बोलण्याची सीतेला शिशारी आली आणि भय देखील वाटलें.

ती तेथून उठून दूर एका अशोक वृक्षाच्या खालीं विचार करीत उभी राहिली. रावण म्हणतो तसें खरोखरच रामलक्ष्मण मरून गेले कीं काय? कां रावणानेंच त्यांना मारून टाकिलें? पण हें कसें शक्य असेल? कदाचित त्यांनीं विरक्त आणि निराश होऊन संन्यास तर घेतला नसेल? राक्षशिणींनीं पुन्हां तिला घेरलें व त्रास देऊं लागल्या.

तेवढ्यांत त्रिजटा नावांची राक्षसीण तेथें आली आणि म्हणाली–“ सीतेला कांहीं बोलूं नका बरं! मोठा अनर्थ ओढवेल. मला आत्तां एक फार भयंकर स्वप्न पडलें. सांगतें तुम्हांला, ऐका. राम श्वेतवस्त्र परिधान करून पांढऱ्या फुलांची माळ गळ्यांत घालून पांढऱ्या स्वच्छ हस्तीदंती पालखींत बसून लक्ष्मणाला बरोबर घेऊन आकाश मार्गानें लंकेंत आला. त्याच्या पांढऱ्या पालखीला हजार पांढरे हंस उचलून आणीत होते आणि ही सीता पांढरे शुभ्र लुगडें नेसून समुद्राच्या मध्यभागीं असलेल्या श्वेत पर्वतावर उभी होती आणि राम लक्ष्मण चार दातांच्या हत्तीवर बसून सर्व लंका नगरीभर हिंडले. राम श्वेत पर्वतावर आल्याबरोबर सीतादेखील त्याच्यावर चढून बसली. ती जेव्हां रामाच्या मांडीवरून उठली, तेव्हां जणूं कांहीं तिनें सूर्यचंद्रच हाताला धरले आहेत असें दिसलें. नंतर मी रामाला आठ बैलाच्या रथांतून जात असतांना पाहिलें. इतक्यांत सीता पुष्पक विमानांत बसून उत्तरेकडे जात असलेली दिसली. विमानांत रामलक्ष्मणहि होते. तेवढ्यांत रावण दिसला. त्याच्या अंगावर लाल कपडे होते. गळ्यांत लाल जासवंदीच्या आणि कण्हेरीच्या फुलांच्या माळा होत्या. अंगावर तेल ओतलेलें होतें आणि तो दारू पिऊन झिंगून पडलेला मला दिसला. मग्नेंच रावण पुष्पक विमानांतून खालीं पडत असलेला पण

मला दिसला आणि काय सांगूं ! विचित्रच एक एक ! काय याचे अक्राळ विक्राळ रूप. लाल कपडे घातलेला, लाल फुलें घेतलेला, अंगाला रक्तचंदन फांसलेला, दांत विचकून हंसत असलेला रावण एका मुंडन केलेल्या काळें लुगडें नेसलेल्या बाईला उचलून घेऊन हांसत खिदळत गाढवाच्या रथांत बसून जात असलेला मला दिसला. तो दक्षिणेकडे चालला होता. वाटेंतच तो रथांतून पडला. तसाच उठून फरफटत जातांना वाटेंत एका चिखलाच्या डबक्यांत पडला आणि बुडून गेला. कुम्भकर्णाची पण तीच स्थिति झालेली दिसली. रावणाचा मुलगा ही तसाच दिसला. नंतर मेघ गर्जनेचा मोठा आवाज झाला. मी डोळे मिटले. झोपेंतच मला दिसलें कीं रावण डुकरावर बसलेला आहे. इंद्रजीत मगरीवर बसलेला आहे व कुम्भकर्ण उंटावर बसला आहे आणि हे तिघे भरधांव दक्षिणेकडे चालले आहेत. इतक्यांत प्रलय झाल्यासारखें वाटलें. गोपुरें पडलीं, तोरणें ओघळलीं आणि विजेच्या कडकडाटांत लंका समुद्रांत बुडून गेली. त्याच्यांतच लंका जळून जात असलेल्या ज्वाळा दिसल्या. त्या पाहतांच मी एकदम जागी झालें. थोडा वेळ माझ्या तोंडून शब्द फुटेना. क्षणभरानें मी सावध झालें. तेव्हां मला कळलें कीं मी पाहिलें तें सारें स्वप्न होतें. कांहीं असो मला मात्र भीति वाटली. हें सर्व पाहून मला वाटलें तें मी तुम्हांला सांगतें आहे. तुम्हीं सीतेला कांहीं त्रास देऊं नका. नाहींतर खरोखरच आपल्यावर संकट येईल."

तें वृत्त ऐकून सर्व राक्षसिणींना दहशतच बसली.

जगांतील आश्चर्यें :

२६. फूजीसान्

फूजीयामा नांवाचें एक पर्वत शिखर जपान देशांत सर्वांत जास्त उंच आहे (१२,३९५ फूट). हा एक ज्वालामुखी आहे. २०० वर्षांपूर्वी हा फुटला आणि राखेच्या ६ इंच जाडीच्या थराखालीं सारें टोकियो नगर झांकून गेलें. याचा केटर २००० फूट आहे. जपानी लोक त्याची पूजा करतात.

